

בית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 8990/22

לפני: כבוד השופטת יעל וילנר
כבוד השופט עופר גרוסקופף
כבוד השופט שטיין

המערערת: מנורה מבטחים פנסיה וגמל בע"מ

נגד

המשיבים: 1. ינקוביץ משה ז"ל
2. עו"ד אופיר פדר
3. הכונס הרשמי

ערעור על החלטתו של בית המשפט המחוזי בבאר שבע
בפשי"ר 15-03-19678 מיום 13.11.2022 שניתנה על ידי
כב' השופטת פאני גילת כהן

תאריך ישיבה: ח' באייר התשפ"ד (16.5.2024)

בשם המערערת: עו"ד מעיין אלישע; עו"ד מתן דביר

בשם המשיב 1: עו"ד רונית לוי; עו"ד צבי שוורץ
בשם המשיב 2: בעצמו (עו"ד אופיר פדר); עו"ד גלית שוקרון; עו"ד
מאיר גרוס

בשם המשיב 3: עו"ד אסף ברקוביץ; עו"ד סיגל חביב

פסק-דין

השופט עופר גרוסקופף:

אדם צבר כספי פנסיה במהלך חייו. לימים הוכרז כחדל פירעון, ובטרם ניתנו על ידי בית משפט של חדלות פירעון הוראות ביחס לכספים אלה, הלך לעולמו. למי מוקנים כספי הפנסיה? לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני או לקופת הנושים?

בשאלה זו עוסק הערעור שלפנינו אשר הוגש על החלטתו של בית המשפט המחוזי בבאר שבע (כב' השופטת פאני גילת כהן) מיום 13.11.2022 בפשי"ר 15-03-19678, בגדרה נקבע כי כספי הפיצויים מקרן הפנסיה של המנוח, מר משה ינקוביץ ז"ל (המשיב 1; להלן: החייב או החייב המנוח), המנוהלים על ידי מנורה מבטחים פנסיה וגמל

בע"מ (המערערת; להלן: מנורה), יועברו לידי עו"ד אופיר פדר, הנאמן על נכסי החייב (המשיב 2; להלן: הנאמן), לטובת קופת הנשייה.

השאלה המשפטית שמעורר הערעור שלפנינו, המצויה בתפר שבין דיני חדלות הפירעון לדיני הירושה, לא הוסדרה באופן מפורש באף אחד מהסדרי החוק הרלוונטיים, והדבר הביא לפסיקה סותרת בערכאות הדיוניות. לאור האמור, ובהינתן חשיבותה המעשית של ההכרעה, מצאנו לנכון לבחון סוגיה זו באופן יסודי, ולקבוע לגביה הלכה מחייבת.

אקדים מסקנה לדיון ואבהיר כי אם תישמע דעתי, נקבע הלכה ברורה וחדה, לפיה כספי פנסיה שלא מומשו בחיי החייב, בין אם כספי תגמולים ובין אם כספי פיצויים, ושבת המשפט של חדלות פירעון לא אישר את העברתם לנאמן לטובת קופת הנושים עובר למועד פטירתו של החייב, שייכים לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני (בענייננו, תקנון קרן הפנסיה). כך, הן לפי הדין שחל לפי הסדר חדלות הפירעון הישן – פקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], התש"ם-1980 (להלן: הפקודה או פקודת פשיטת הרגל); הן לפי הדין החל לפי הסדר חדלות הפירעון הנוכחי – חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, התשע"ח-2018 (להלן: חוק חדלות פירעון).

זוהי תמצית הדברים. להלן פירוטם, וזאת בסדר הבא: תחילה נבהיר את מושגי היסוד הרלוונטיים ביחס לסוג הנכסים בהם עסקינן – כספי פנסיה; לאחר מכן יובאו עובדות התיק שלפנינו; ולאחריהן החלטת בית המשפט קמא וטענות הצדדים בערעור; בהמשך לכך תיבחן השאלה העקרונית שלפנינו, הן בהתאם לחוק הרלוונטי ביחס למקרה דנן (פקודת פשיטת הרגל), והן בהתאם לחוק הנוהג כיום (חוק חדלות פירעון); לסיום ניישם את הקביעות העקרוניות ביחס למקרה שלפנינו.

שלוש הערות בעניין מינוח

(1) חוק חדלות פירעון הביא לשינוי המונח בו נעשה שימוש לתיאור החייב וההליך. לפי פקודת פשיטת הרגל דובר ב"פושט רגל" וב"הליך פשיטת הרגל"; לפי חוק חדלות פירעון מדובר ב"חדל פירעון" וב"הליך חדלות פירעון". בהינתן שעיקר חשיבות פסק דין זה נושאת פני עתיד, יעשה שימוש לאורך פסק דין זה במינוח שהונהג בחוק חדלות פירעון – חדל פירעון ו-הליך חדלות פירעון, וזאת גם לצורך ניתוח מקרים שנדונו לפי הפקודה (ואולם, המינוח בציטוטים המתייחסים לפקודה נותר כבמקור);

(2) המינוח כספי פנסיה ישמש בפסק דין זה לתיאור כל סוג של כספים שמהווים חלק מהחיסכון הפנסיוני של אדם, וזאת בין אם מדובר בכספי תגמולים או בכספי פיצויים, ובין אם נחסכו בקרן פנסיה, קופת גמל או ביטוח מנהלים (למשמעות המונחים הללו ראו להלן, פסקאות 1-8);

(3) בדין הישראלי יש מגוון מונחים בהם נעשה שימוש לצורך תיאור הצדדים השלישיים הזכאים לכספי פנסיה של אדם עם פטירתו לפי תנאי ההסדר הפנסיוני. לעיתים הם מכונים "זכאים"; לעיתים "מוטבים"; לעיתים "נהנים"; וכן הלאה. לצורך אחידות, יעשה שימוש במונח הבא: נהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני, ועל דרך הקיצור – הנהנים.

מושגי יסוד – חובת הפרשה לפנסיה, מכשירי החיסכון וזכויות העמיתים בכספי הפנסיה

1. בטרם נצלול אל נבכי התיק שלפנינו, נביא רקע כללי קצר, במסגרתו נציג מספר מושגי יסוד ביחס לכספי הפנסיה הנדרשים לדיונו, ואשר יש בהם כדי להקל על הבנת טענות הצדדים ומורכבות הסוגיה שלפנינו.

2. רבות נכתב על חשיבותו של החיסכון הפנסיוני, בהיותו מקור הכנסה עיקרי לאחר הפרישה ממעגל העבודה, אשר מטרתו להבטיח רמת חיים נאותה לעת זקנה (ראו מיני רבים: בג"ץ 2944/10 קוריצקי נ' בית הדין הארצי לעבודה, פסקה 6 (13.10.2015) (להלן: עניין קוריצקי); בג"ץ 3430/16 התאחדות חברות לביטוח חיים בע"מ נ' הממונה על שוק ההון ביטוח וחיסכון משרד האוצר, פסקה כ"ט (30.6.2016); בג"ץ 6925/14 פורום החוסכים לפנסיה בישראל נ' שר האוצר, פסקה 2 (24.12.2017) (להלן: עניין החוסכים); ע"א 6187/15 פסגות קופות גמל ופנסיה בע"מ במעמדה כנאמן לעמיתי "קרן הפנסיה של הסתדרות העובדים הלאומית בע"מ" נ' צולר, פסקה 29 (28.5.2018) (להלן: עניין צולר); ע"א 7606/19 מגה קמעונאות בע"מ נ' הלמן-אלדובי קופות פנסיה וגמל בע"מ, פסקה 21 (8.8.2022)). היטיב לתמצת את הדברים הנשיא אהרן ברק לפני כשלושה עשורים בבג"ץ 5580/94 מירוז נ' בית-הדין הארצי לעבודה, פ"ד נב(1) 252, 268-269 (1998):

מערכת הפנסיה לא באה להגן על הגימלאי מפני עוני. היא באה להבטיח כי הפסקת העבודה לא תביא לירידה דרסטית ברמת החיים של הגימלאי [אסמכתא הושמטה]; היא באה לשמור על כך, כי גם לעת זקנה יוכל הגימלאי לנהל אורח חיים מכובד; היא באה למנוע תלות של

הגימלאי במשפחתו או בגופי סעד אחרים; היא באה לתת מענה לצרכים מיוחדים של אוכלוסיה מזדקנת מתוך ראייה כוללת של הגימלאים כחלק חשוב במרקם החברתי; היא באה להעניק ולהבטיח קיום הגימלאי בזכות ולא בחסד. אכן, "זכותה ואולי אף חובתה של החברה לדאוג לרווחת קשישים" (ע"א 1233/94 כהן נ' היועץ המשפטי לממשלה ואח'). כפי שציין חברי השופט גולדברג, היא באה להגשים את הציווי "אל תשליכנו לעת זקנה"; היא באה להעניק לגימלאי לא רק "קניין" אלא גם "כבוד".

3. עובדים במגזרים רבים במשק נהנו מהסדרי פנסיה מטיבים, ובכללם פנסיה תקציבית (דהיינו, זכאות לתשלומי פנסיה המועברים במישרין על ידי המעסיק לאחר הפרישה), עוד לפני קביעתה של חובה כללית בעניין זה. ואולם, מאז שנת 2008, בעקבות סדרה של רפורמות בתחום החיסכון הפנסיוני שהביאו לחתימתו של צו הרחבה [נוסח משולב] לפנסיה חובה לפי חוק הסכמים קיבוציים, התשי"ז-1957, התשס"ח-2008 (להלן: צו ההרחבה 2008. שמאז הוחלף בצו הרחבה [נוסח משולב] לפנסיה חובה לפי חוק הסכמים קיבוציים, התשי"ז-1957, התשע"א-2011 (להלן: צו ההרחבה 2011)), חלה על כלל העובדים והמעסיקים במשק חובת ביטוח פנסיוני, המחייבת, למצער, הפרשת שיעור מסוים מהשכר החודשי לטובת החיסכון הפנסיוני של העובד, כאשר חלק מסוים מופרש על חשבון המעסיק וחלק אחר על חשבון העובד. בהמשך, בשנת 2016 הוגדל שיעור ההפרשות לטובת החיסכון הפנסיוני (במסגרת צו הרחבה בדבר הגדלת ההפרשות לביטוח פנסיוני במשק לפי חוק הסכמים הקיבוציים, התשי"ז-1957) והחל משנת 2017 הוחלה חובה זו גם על עובדים עצמאים (ראו סעיפים 2-18 לחוק ההתייעלות הכלכלית (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב לשנות התקציב 2017 ו-2018), התשע"ז-2016).

4. בתוך כך, קיימים מספר מכשירים פיננסיים לחיסכון פנסיוני העומדים לרשות העובדים, לפי בחירתם:

– קרנות פנסיה – עד לשנת 1995 מדובר היה בקרנות שמכונות היום קרנות פנסיה ותיקות, אשר נוסדו על ידי הסתדרות העובדים הכללית, ופעלו בשיטה של צבירת זכויות, לפיה שיעור הקצבה הוא סכום מוגדר וידוע מראש הנעדר זיקה ישירה לסכומים שהצטברו בקרן ולתשואה שהושגה בגינם. משנת 1995, בהוראת הממשלה, ובעקבות קשיים כלכליים אליהם נקלעו, הפכו קרנות אלה לקרנות סגורות, הממשיכות לבטח את את מי שהיו חברים בהן ערב סגירתן, ואילו הצטרפות עובדים חדשים מתבצעת לקרנות הפנסיה החדשות, הפועלות בשיטה

של צבירת כספים, לפיה שיעור הקצבה נגזר מהחיסכון שצבר העובד בשל ההפקדות החודשיות בתוספת התשואה שהושגה על הפקדות אלו בעקבות השקעתן ובניכוי הוצאות ניהול ותפעול (להרחבה על קרנות הפנסיה הוותיקות, ראו: בג"ץ 2911/05 אלחנתי נ' שר האוצר, פ"ד סב(4) 406, 425-429 (2008); רע"א 7946/09 מקפת החדשה ניהול קרנות פנסיה ותגמולים נ' אנוך, פסקה 16 (29.2.2012) (להלן: עניין אנוך); עניין קוריצקי, בפסקה 5(ב)(2)).

– קופת גמל – קופת גמל מוגדרת בחוק כקרן או תכנית ביטוח מסוגים שונים, ובכלל זה למטרות תגמולים, פיצויים, קצבה, השקעה, חופשה או דמי מחלה (סעיפים 1 ו-13(א) לחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (קופות גמל), התשס"ה-2005 (להלן: חוק הפיקוח). לסקירה של קופות הגמל המרכזיות ראו רע"א 8622/13 המוסד לביטוח לאומי נ' שחר, פסקה 5 (7.9.2016) (להלן: עניין שחר)). למעשה, גם קרן פנסיה היא קופת גמל, אך לענייננו בשימוש במונח "קופת גמל" הכוונה היא ל"קופת גמל לחיסכון" כהגדרתה בסעיף 1 לחוק הפיקוח, דהיינו קופת גמל לקצבה שאינה קרן פנסיה או קופת ביטוח. עד לשנת 2008, קופות הגמל שימשו כמכשיר חיסכון הוני, כך שניתן היה למשוך את כלל הכספים שנצטברו בקופה במשיכה אחת, כסכום חד-פעמי. לאחר שנחקק חוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (קופות גמל) (תיקון מס' 3), התשס"ח-2008, נקבע כי קופות הגמל יישמשו כמכשיר חיסכון קצבתי, קרי כי הסכומים שנצטברו ישולמו לעמית בדרך של תשלומים חודשיים.

– קופת ביטוח (הידועה גם כביטוח מנהלים) – המדובר בשם שיווקי לתכנית ביטוח שאושרה כקופת גמל לקצבה והיא מאופיינת כתכנית ביטוח אישית המותאמת לצרכיו הספציפיים של העובד-החוסך.

(להרחבה על מכשירים אלו ועל ההבדלים ביניהם, ראו: בג"ץ 3975/95 קניאל נ' ממשלת ישראל, פ"ד נג(5) 459, 468-470, 507-509 (1999); עניין החוטכים, בפסקאות 4, 14-15; ע"א 5033/18 קרן מקפת מרכז לפנסיה ותגמולים א.ש. בע"מ נ' לוי, פסקאות 14-17 (2.2.2020) (להלן: עניין לוי)). לסקירה מרחיבה על החיסכון הפנסיוני בכלל, ראו: יורם מרגליות "אפליה בהסדרי החיסכון הפנסיוני ופתרונה המוצע" משפטים לא 529, 538-544 (2001); לילך לוריא "פנסיית חובה בישראל: בחקיקה או בצו הרחבה כללי" עבודה, חברה ומשפט יב 469 (2010); לאה אחדות ואביה ספיבק "מערכת הפנסיה

בישראל לאחר חמש-עשרה שנות רפורמה" 27-60 (מחקרי מדיניות 8, מכון ון ליר, 2010)).

5. עם קביעת חובת ההפרשה לחיסכון הפנסיוני, הורחבה, במסגרת צו ההרחבה 2008, גם חובת המעסיק להפקיד עבור העובד כספים לטובת פיצויי פיטורים, המשמשים כמעין מקדמה על חשבון תשלום פיצויי הפיטורים בעתיד (חובה זו נקבעה זה מכבר בחוק פיצויי פיטורים, התשכ"ג-1963 (להלן: חוק פיצויי פיטורים)). בהתאם לכך נקבע כי לצד הכספים המיועדים לחיסכון הפנסיוני, המכונים כספי התגמולים, יופקדו הכספים הנדרשים לצורך תשלום פיצויי פיטורים, המכונים כספי הפיצויים. על פי רוב, כספי הפיצויים מופקדים במכשיר הפיננסי בו מופקדים כספי התגמולים, אך מדובר בכספים הנבדלים בתכליתם ובמאפייניהם. כך, בעוד תכליתם של כספי התגמולים כאמור היא להבטיח לפרט, עם פרישתו לגמלאות, מקור הכנסה שישמש למחייתו ולמחיית בני משפחתו והתלוויים בו, ביסוד כספי הפיצויים עומדות תכליות שונות. התכלית האחת, ויש שרואים בה כתכלית המרכזית, היא לשמש כהכנסה חלופית עד למציאת מקום עבודה חדש. על פי התכלית השנייה, רואים בכספי הפיצויים כתחליף לפנסיה (בשים לב להוראות סעיפים 11(ה) ו-14 לחוק פיצויי פיטורים). תכלית אחרת היא שמדובר ברכיב שנועד להגדיל את שכר העובד ואף לתגמל אותו בעבור השחיקה שחלה בניצול כוח עבודתו במהלך השנים. תכלית נוספת היא לראות בכספים אלו כגורם המחזק את הקשר בין העובד למקום עבודתו אשר נועד להניא אותו מלעזוב את מקום עבודתו שאחרת ישללו ממנו פיצויי הפיטורים (עניין לוי, בפסקה 28 והאסמכתאות המובאות שם. כן ראו: ע"ע (ארצי) 256-08 קוקא - שוורץ, פסקה 3 לחוות דעתו של הנשיא סטיב אדלר ופסקה 29 לחוות דעתה של השופטת רונית רזנפלד (13.2.2011); ע"ע (ארצי) 207-08 עז-רום מפעלי מתכת בע"מ (בפירוק) - אשכנתא, פסקה 71 (13.1.2012); ע"ע (ארצי) 48000-01 - 17 אינדקס הגליל תקשורת ועיתונות בע"מ - מזאווי, פסקאות 79-80 (8.12.2020); ע"ע (ארצי) 64473-05-22 שימשילשוילי - נ. כ. מאפיית אבגר 2000 בע"מ, פסקה 17 לפסק דינו של השופט אילן טופר (6.8.2023)).

6. הבחנה נוספת בין כספי התגמולים לבין כספי הפיצויים נעוצה בתנאים השונים המגבשים את הזכאות למימושם. הזכאות לתשלומם של כספי התגמולים מתגבשת עם פרישת העמית לגמלאות, וכאשר מדובר בחיסכון במסגרת קרן פנסיה מקיפה (היא מכשיר החיסכון הנפוץ ביותר, בהיותה ברירת המחדל על פי סעיף 3ב. לצו ההרחבה 2011) נכללים בגדר "אירוע מזכה" גם מוות של העמית או נכות (אובדן כושר עבודה) המבוטחים באופן מובנה באמצעות ההפרשות המועברות לקרן; בעוד בחיסכון במסגרת

קרן פנסיה כללית, קופת גמל או קופת ביטוח בוחר העמית אם לרכוש ביטוח שאירים וביטוח אובדן כושר עבודה גם למקרים של מוות או נכות, וזאת כמרכיב ביטוחי נפרד מהחיסכון הפנסיוני (ראו תקנות הפיקוח על שירותים פיננסיים (קופות גמל) (כיסויים ביטוחיים בקופות גמל), התשע"ג-2013. וראו גם עניין החוטכים, בפסקה 15; בג"ץ 2360/19 הסתדרות העובדים הכללית החדשה נ' היועץ המשפטי לממשלה, פסקה 12 (16.1.2020); עניין אנוך, בפסקה 15). לעומת זאת, כינון הזכאות לתשלום כספי הפיצויים מתרחש עם סיום ההעסקה של העובד, ובלבד שלא משך את כספי התגמולים בטרם אירע אירוע מזכה, ובכפוף למספר חריגים השוללים זכאות כאמור (סעיף 8 לצו ההרחבה 2011). בצד זאת, מוות של מעסיק או עובד מקנה אף הוא זכות לתשלום כספי הפיצויים (סעיפים 4 ו-5 לחוק פיצויי פיטורים), וכך גם התפטרות עקב מצב בריאותי לקוי (סעיף 6 לחוק האמור) (להרחבה על הבדלים אלו ונוספים, ראו: עניין לוי, בפסקאות 19-21, 28).

7. כפי שיתואר להלן, כספי הפנסיה מושא ענייננו, הכוללים הן רכיב תגמולים והן רכיב פיצויים, הופקדו בקרן פנסיה חדשה (בתכנית פנסיה מקיפה) המופעלת על ידי מנורה. בעשור הראשון להקמתן, הוסדרה פעילותן של קרנות הפנסיה החדשות בעיקרה בחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (ביטוח), התשמ"א-1981 ובתקנות מס הכנסה (כללים לניהול ואישור קופות גמל), התשכ"ד-1964. החל משנת 2005, עם חקיקת חוק הפיקוח, עיקר פועלן של קרנות הפנסיה מוסדר בהוראותיו השונות של חוק זה (עניין צולר, בפסקה 31) וכן בחוזר פנסיה 1-3-2017 "הוראות לניהול קרן חדשה" (3.5.2017). בתוך כך, נקבע כי קרן פנסיה תתנהל על פי תקנון שאושר לה על ידי הממונה על שוק ההון, ביטוח וחיסכון (להלן: הממונה; סעיף 16(א) לחוק הפיקוח), אשר הוראותיו יהיו כפופות להוראות הדין (סעיף 16(ב) לחוק הפיקוח), וכי כל שינוי בתקנון טעון אישורו של הממונה (סעיף 17(א) לחוק הפיקוח). משכך, זכויות וחובות העובד ביחס לכספי הפנסיה מוגדרות בתקנון קרן הפנסיה (וראו סעיף 16(ג) לחוק הפיקוח וסעיף 10 לצו ההרחבה 2011), ורק בהתאם לו רשאית הקרן להקנות זכויות, ובכלל זה להעביר כספים לזכאים לכך.

8. בשל חשיבותם הסוציאלית של הכספים המופקדים בקרנות הפנסיה עבור העובדים ובני משפחתם, הטיל המחוקק על החברות המנהלות את קרנות הפנסיה חובות נאמנות וזהירות כלפי העמיתים (סעיף 3 לחוק הפיקוח) וקבע הגנות מיוחדות לכספים המופקדים בהן (הן כספי התגמולים והן כספי הפיצויים), כגון איסור על העברה, שעבוד או עיקול של זכויות העמית בקרן הפנסיה (סעיף 25 לחוק הפיקוח וסעיף 26(א)(1) לחוק

פיצויי פיטורים) והגבלת אפשרותו של המעסיק להשיב לידי כספים שהופקדו בקרן הפנסיה (סעיף 23 לחוק הפיקוח וסעיף 26(א)(2) לחוק פיצויי פיטורים). עם ההגנות המיוחדות הניתנות לכספי פנסיה נמנות גם שתי הוראות החוק שבמרכז דיוננו – סעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל (כיום מעוגן בסעיף 228 לחוק חדלות פירעון) וסעיף 147 לחוק הירושה, התשכ"ה-1965 (להלן: החוק או חוק הירושה). בפרשנות הוראות אלה, בהקשר בו עסקינן, נרחיב בהמשך הדברים.

9. מצוידים בתובנות כלליות אלה נפנה לתיאור ההליך שלפנינו.

עובדות התיק שלפנינו

10. ביום 29.1.2015 הגיש החייב המנוח, בקשה למתן צו כינוס ולהכרזתו כחדל פירעון. ביום 12.3.2015 ניתן צו כינוס לנכסי החייב, ובהמשך, מונה המשיב 2, עו"ד אופיר פדר, כנאמן על נכסיו, והחייב הוכרז כחדל פירעון ביום 26.9.2016. נגד החייב הוגשו תביעות חוב בסכום כולל של כ-280,000 ש"ח, מתוכן אושרו תביעות על סך של כ-190,000 ש"ח. זאת, בעוד בקופת הנושים נצברו לאורך ניהול הליך חדלות הפירעון כ-80,000 ש"ח.

11. בהתחקות אחר נכסיו של החייב לצורך פירעון חובותיו, לא נמצאו נכסים בני מימוש, למעט כספי פנסיה שנצברו לטובתו בקרן הפנסיה המנוהלת על ידי מנורה. במהלך חייו צבר החייב כ-329,000 ש"ח בקרן הפנסיה, כ-127,000 ש"ח מתוכם משויכים לרכיב הפיצויים וכ-202,000 ש"ח לרכיב התגמולים (להלן: כספי הפיצויים ו-כספי התגמולים, בהתאמה). בנוסף, בחשבון החייב אצל מנורה קיימת יתרת כספים בקופת גמל בסכום של כ-8,000 ש"ח (אשר אינם מעניינים). במסגרת הדיווחים שהוגשו למשיב 3, הכונס הרשמי (להלן: הכנ"ד), ולבית המשפט קמא, ציין הנאמן את דבר קיומם של כספי הפנסיה, ובפרט של כספי הפיצויים, אך הדגיש כי החייב מסרב לממשם (ראו דו"ח מיום 25.12.2015 שהוגש לכנ"ד; דו"ח מיום 1.9.2016 שהוגש לבית המשפט; הודעת עדכון מיום 10.3.2020 שהוגשה לבית המשפט; תסקיר מיום 2.2.2021 שהוגש לבית המשפט; הודעת עדכון מיום 6.3.2022 שהוגשה לבית המשפט). עוד יצוין כי למן הדיווח הראשון שהוגש לבית המשפט קמא גרס הנאמן כי ראוי שהחייב יציע לפדות את זכויותיו האמורות, בהיעדרם של נכסים נוספים.

12. ביני לביני, ובטרם אישר בית המשפט קמא תכנית פירעון לצורך מתן הפטר, ביום 26.12.2021 הלך החייב לעולמו. בעקבות זאת, ביום 31.3.2022, בסמוך להיוודע דבר פטירתו של החייב, פנה הנאמן לבית המשפט בבקשה למתן צו מניעה ואיסור דיספוזיציה בכספי הפנסיה של החייב המנוח, וביום 3.4.2022 ניתן הצו המבוקש, תוך שנקבע כי הנאמן ימסור הודעה על אודות מתן הצו לכל מי שעלול להיפגע מכך על מנת שיוכל להגיש את עמדתו בעניין.

13. ביום 10.4.2022 הגישה מנורה את עמדתה, במסגרתה טענה כי לאחר פטירת החייב לא ניתן להעביר לידי הנאמן את זכויות החייב המנוח בקרן הפנסיה, ובכלל זה את כספי הפיצויים. כך, משום שעל פי הוראות תקנון קרן הפנסיה, זכויות שצבר עמית בקרן פנסיה מתרגמות לאחר פטירתו לזכות לקבלת קצבה או תשלום (לפי העניין) הנזקפת תחילה לטובת שאיריו; בהיעדר כאלה – למוטבים שקבע; ובאין שאירים או מוטבים – ליורשיו. דהיינו, הזכאות לקבלת כספי הפנסיה איננה לתשלום הכספים בדרך של משיכתם על פי דרישה, אלא מדובר בזכאות של צד שלישי לקצבה או לתשלום, המשולמים בהתאם להוראות תקנון קרן הפנסיה. זאת ועוד, הוראת סעיף 147 לחוק הירושה קובעת כי כספי פנסיה שיש לשלם עקב מותו של עמית אינם נכללים בעיזבון אלא אם הותנה אחרת (ולא כך בענייננו). לאמור, אף אם כספי הפנסיה מוקנים במקרה נתון ליורשי העמית שנפטר, כבמקרה דנן, אין לראותם כחלק מהעיזבון, ועל כן הנושים לא יכולים להיפרע מהם.

14. הכנ"ר בתגובתו הראשונה טען כי על פי הדין והפסיקה גם לאחר פטירת החייב לבית המשפט נתון שיקול דעת אם להורות על העברת כספי הפיצויים לקופת הנושים, וכי בנסיבות העניין ראוי להורות על העברת חלק מכספי הפיצויים של החייב (בסך של 100,000 ש"ח) לקופה, לטובת נוסיו, ובכפוף לכך הציע כי יוענק לעיזבון החייב הפטר. ואולם, לאחר שהוגשה תגובת יורשי החייב ביום 4.7.2022 (הם אביו של החייב ושניים מאחיו; להלן: יורשי החייב), אשר התנגדו לבקשת הנאמן מטעמים דומים לאלו של מנורה, חזר בו הכנ"ר מעמדתו (ראו תגובתו מיום 2.10.2022).

15. ביום 2.11.2022 השיב הנאמן לתגובות וגרס כי כספי הפיצויים המוחזקים על ידי מנורה הוקנו לו בטרם נפטר החייב, עת הוכרז כחדל פירעון, וכי זכאותו של האחרון לקבלת כספי הפיצויים התגבשה עם סיום העסקתו, שהתרחש עובר לפטירתו. מכאן גם נטען שסעיף 147 לחוק הירושה איננו רלוונטי לענייננו, בין היתר, משום שהזכאות

לכספים לא התגבשה בעקבות מותו של החייב. לפיכך, חזר הנאמן על עמדתו כי יש להורות למנורה להעביר את כספי הפיצויים לידי הנאמן עבור קופת הנושים.

החלטת בית המשפט קמא

16. ביום 13.11.2022 ניתנה החלטתו של בית המשפט קמא, בפתקית, אשר קובעת כדלקמן:

עסקינן בחייב אשר צו הכינוס לנכסיו ניתן ביום 12.3.2015 וסוגיית זכותו של הנאמן למימוש רכיב הפיצויים לטובת קופת הנשיה עלתה בחודש אוקטובר 2015 ובחודש פברואר 2021.

החייב הלך לעולמו ביום 26.12.2021.

לפי סעיף 85 לפקודת פשיטת הרגל ובהתאם להלכה שנקבעה ב-ע"א 5033-18 קרן מקפת מרכז לפנסיה ותגמולים נ' רון לוי, מדובר ברכיב פיצויים המוקנה לקופת הנשיה.

לפיכך מוקנים כספי רכיב הפיצויים לקופת הנשיה.

הנאמן יפעל למימושם לטובת קופת הנשיה תוך 30 יום.

על החלטה זו הוגש הערעור שלפנינו.

טענות הצדדים

17. מנורה, בערעורה, גורסת כי בהחלטת בית המשפט קמא נפלו פגמים מהותיים המצדיקים, כל אחד בנפרד, לא כל שכן הצטברותם יחד, את קבלת הערעור. במישור הדיוני, טוענת מנורה כי החלטת בית המשפט קמא לא נומקה כראוי ודי, לטענתה, בפגם זה על מנת להורות על ביטולה. במישור העובדתי, נטען כי בניגוד למשתמע מהחלטתו של בית המשפט קמא, סוגיית מימוש כספי הפיצויים במסגרת הליך חדלות הפירעון כלל לא הועלתה טרם פטירתו של החייב. ממילא, אף אם הייתה מתעוררת, לא ניתן היה לפעול למימוש כאמור מחמת שלא התרחש אירוע סיום העסקה (הוא האירוע המזכה בתשלום בחיי החייב). אם כן, נטען כי בנסיבות העניין, כספי הפיצויים הפכו ברי מימוש רק לאחר מות החייב, ולא קודם לכן. במישור המשפטי, מנורה טוענת כי החלטת בית המשפט קמא

מתעלמת מהוראות הדין, ובתוך כך חוזרת מנורה על עמדתה לפני בית המשפט קמא, לפיה בהתאם להוראות תקנון קרן הפנסיה, בשילוב עם הוראת סעיף 147 לחוק הירושה, אין לנאמן, וכפועל יוצא לקופת הנושים, זכות בכספי הפיצויים לאחר מותו של החייב. מנורה תומכת את עמדתה זו בפסק הדין שניתן בעניין שחר, אשר קבע, בהתבסס על הוראת סעיף 147 לחוק הירושה, כי לאחר מותו של אדם כספי הפנסיה מוצאים מהעזבון, אף אם ניתן היה לממשם בחיי האדם, ועל כן הנהנים גוברים על העזבון ונושיו, לרבות על נושה שהטיל עיקול ספציפי על הכספים עובר למותו של העמית. לשיטתה, נוכח מסקנה זו, מקל וחומר שלא ניתן לממש לאחר מותו של העמית את כספי הפנסיה שלא היו נזילים בחייו. הדברים אמורים גם כאשר הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני הם היורשים, בהיעדר שאירים או מוטבים, כבענייננו. מנורה מוסיפה בהקשר זה כי פסק הדין שניתן בעניין לוי, לפיו ניתן להעביר לידי הנאמן חלק מכספי הפנסיה שנצברו לזכות החייב ושהגיע מועד תשלומם, בכפוף לאישור בית המשפט – אינו רלוונטי למקרה דנא משני היבטים: ראשית, שם דובר בחייב שעודו בחיים, ועל כן בית המשפט כלל לא נדרש לדון בהוראות חוק הירושה בכלל, וסעיף 147 לחוק זה בפרט; ושנית, פסק הדין עוסק באיזון שבין זכויות הנושים לזכות החייב לחיות בכבוד בגיל פרישה, בעוד בענייננו עסקינן ביחס שבין זכויות הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני לבין נושיו. מכל מקום, נטען כי הסתמכות בית המשפט קמא על עניין לוי לוקה בחסר, משכלל לא דן בשיקולים המנחים שנקבעו בו לצורך התרת מימוש כספי הפיצויים בנסיבות העניין.

18. הנאמן, לעומת זאת, סומך את ידיו על החלטת בית המשפט קמא, וסבור כי יש לדחות את הערעור. לשיטתו, כפי שהביעה בפני בית המשפט קמא, כספי הפיצויים המוחזקים בידי מנורה הוקנו זה מכבר לקופת הנושים, עת הוכרז החייב כחדל פירעון בשלהי שנת 2016, ובטרם הלך לעולמו, וזאת מכוח סעיפים 42 ו-85(א) לפקודת פשיטת הרגל; וכי זכאות החייב לפדות את כספי הפיצויים התגבשה במהלך חייו, ולא בעקבות פטירתו, עם סיום עבודותיו באוקטובר 2015 (לאחר שהופסקה עבודתו אצל מעסיקו הקודם, באופן שזיכה אותו בסכום של כ-91,000 ש"ח) ובפברואר 2021 (עת הפסיקה לעבוד בפועל אצל מעסיקו האחרון בשל מצבו הבריאותי שהידרדר, דבר שהביא לזכאות של כ-36,000 ש"ח נוספים). כפועל יוצא, נטען כי סעיף 147 לחוק הירושה נעדר נפקות לענייננו, ומטעמים דומים גם פסק הדין בעניין שחר, אשר כלל לא עסק בהליך חדלות פירעון. כן מטעים הנאמן כי הוראות תקנון קרן הפנסיה אינן יכולות לגבור על הוראות פקודת פשיטת הרגל (לאור הוראת סעיף 16(ב) לחוק הפיקוח), ובכל מקרה, ובבחינת למעלה מן הצורך, מניתוח של הוראות תקנון קרן הפנסיה עולה כי אלה לא סותרות את עמדת הנאמן. בנוסף, התייחס הנאמן לעניין לוי, וטען כי סקירת פסיקותיהן של הערכאות

הדיוניות מלמדת כי ההלכה שנקבעה בעניין לוי מיושמת גם בנסיבות שבהן החייב נפטר במהלך ניהול ההליך, וזאת באופן התומך בעמדת הנאמן. הנאמן הוסיף והתייחס לשיקולים שנקבעו בעניין לוי, וסבר כי אלו מצדיקים את העברת כספי הפיצויים לקופת הנושים. כך, משום שלאחר מות החייב אין רלוונטיות לשיקולים הקשורים ברווחת החייב, ואף לא ברווחת יורשי החייב שאינם נזקקים לכספים, וכלל לא הסתמכו עליהם (ולראיה, לא הם יזמו את הליך הערעור דנן); ומנגד, כספי הפיצויים הם המוצא האחרון מבחינת הנושים, בהיעדר מקורות נוספים לפירעון חובות החייב, כאשר העברתם לקופת הנושים תביא להחזר חוב לנושים בשיעור של כ-91% (לעומת כ-31% אלמלא סכום זה). כן מדגיש הנאמן כי אין לו כל טענה כלפי כספי התגמולים, העומדים על סכום כפול מכספי הפיצויים והמיועדים לעבור ליורשי החייב, ועל כן, לשיטתו, העברת כספי הפיצויים לקופת הנושים משקפת איזון ראוי בין יורשי החייב לבין נושיו. לבסוף, דוחה הנאמן את טענות מנורה להיעדר הנמקה, ומציין כי החלטת בית המשפט קמא ניתנה לאחר בירור ארוך ומעמיק, ובנסיבות העניין מדובר בהחלטה ממצה ועניינית.

19. יורשי החייב מצטרפים לטענות מנורה, תוך שהם דוחים את טענות הנאמן, ומדגישים כי הנאמן לא הגיש כל בקשה בחייו של החייב לפדיון כספי הפיצויים, ואף טען כי מדובר בכספים מוגנים שנדרשת הסכמת החייב לפדותם – הסכמה שלא ניתנה. משכך, נטען כי התנהלות הנאמן מצביעה בבירור כי לא רק שמימוש כספי הפיצויים לא נדון עובר למותו של החייב, אלא שבכל מקרה הדבר לא היה אפשרי. בהמשך לכך טוענים יורשי החייב כי מעת שלא נפרדו כספי הפיצויים בחייו, עם מותו של החייב מוקנים הם ליורשיו מכוח זכות עצמאית הנובעת מההסכם בין החייב למנורה, אשר על פי סעיף 147 לחוק הירושה מוחרגת מעיזבון החייב, ועל כן לנאמן ולנושי החייב אין כל זכות בהם (ובכך תומכת, לשיטתם, פסיקתו של בית משפט זה בעניין שחר). עוד מוסיפים יורשי החייב כי בהתאם לפסק הדין בעניין לוי, אין להורות על פדיון כספי הפיצויים בטרם התגבשה זכותו של החייב לממשם, וכי לאחר מותו אין לפסק הדין רלוונטיות. למעלה מן הצורך, גורסים יורשי החייב כי אף אם היה מקום לבחון את השיקולים שהותוו במסגרת פסק הדין בעניין לוי, יישומם על נסיבות המקרה מוביל למסקנה כי אין לממש את הכספים ולהעבירם לידי הנושים, שכן מדובר בחייב שחובותיו נוצרו בתום לב, ונושיו הם גופים גדולים ואיתנים כלכלית. כן מציינים הם כי על פי חישובם, בקופת הנושים הצטבר סכום כסף המאפשר החזר חובות בשיעור של מעל מ-45%, שלשיטתם הוא שיעור ראוי ביותר.

20. הכנ"ר מצטרף אף הוא לעמדת מנורה, אך נימוקיו שונים קמעה. לטענת הכנ"ר, נוכח הוראות סעיפים 42 ו-85(א) לפקודת פשיטת הרגל, עת הוכרו החייב כחדל פירעון, הוקנו נכסיו לנאמן, ובכלל זה אגד הזכויות הנובע מקרן הפנסיה שלו המנוהלת על ידי מנורה. עם זאת, אגד הזכויות בקרן הפנסיה עודנו כפוף להוראות הקבועות במסגרת תקנון קרן הפנסיה וליתר הוראות הדין, לרבות הוראות חוק הפיקוח וחוק הירושה. במילים אחרות, הקניית הזכויות לנאמן בעקבות כניסתו של החייב להליך חדלות פירעון אינה משנה ממהותה ומאפייניה של הזכות, לרבות המגבלות החלות עליה; ומכאן שאין הנאמן, הנכנס לנעלי החייב, מקבל זכות טובה יותר מזו שעמדה לאחרון. בהתאם, עת נפטר החייב וטרם מומשו כספי הפנסיה (אף אם היה זכאי לממשם בעודו בחיים), הוראת סעיף 147 לחוק הירושה קובעת באופן קטגורי כי כספים שיש לשלם עקב מותו של העמית יוחרגו מנכסי העיזבון, וממילא ממסת הנכסים המוקנים לנאמן, ובכך משקפת היא העדפה לזכאים לכספים עקב מותו של אדם על פני נושי העיזבון. בנוסף, נטען כי על פי תקנון קרן הפנסיה וחוק הפיקוח, עם מות העמית, ובעקבותיו, קמה זכות עצמאית לצדדים שלישיים (לשארים, למוטבים או ליורשים, לפי העניין) לקבלת הכספים מקרן הפנסיה, ובמקביל פוקעת זכות העמית למשיכת הכספים. לפיכך, לאחר מותו של החייב לא ניתן להעביר את כספי הפיצויים לקופת הנושים, והזכאות להם מוקנית לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני, שבמקרה דנן הם יורשי החייב.

21. בתגובתה לתשובות, מצטרפת מנורה לעמדת יורשי החייב והכנ"ר ומדגישה כי תכליתו של הערעור דנן היא להעלות שאלה עקרונית המתעוררת חדשות לבקרים בפני הערכאות הדיוניות, ואשר להכרעה בה יש חשיבות רבה על מנת להעמיד הלכה על מכוונה ולמנוע החלטות סותרות. כן יצוין כי לצורך בהכרעה כאמור, הצטרפו גם באי-כוח הנאמן והכנ"ר במהלך הדיון שנערך לפנינו ביום 16.5.2024.

22. לשלמות התמונה יוער כי ביום 5.3.2023 נעתר חברי, השופט אלכס שטיין, לבקשת מנורה, והורה על עיכוב ביצוע החלטת בית המשפט קמא עד להכרעה בערעור.

דיון והכרעה

23. השאלה הניצבת בפנינו, כאמור, היא למי מוקנים כספי פנסיה שנצברו לטובתו של אדם שהוכרז כחדל פירעון, אשר הלך לעולמו בטרם מומשו, ומבלי שניתנה הוראה על ידי בית משפט של חדלות פירעון למימושם והעברתם לידי הנאמן – לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני או לקופת הנושים?

24. עיון בפסיקות הערכאות הדיוניות, כפי שחלקן גם הוצגו על ידי הצדדים, מגלה כי שאלה זו – אשר טרם זכתה להתייחסות בית משפט זה – נדונה לא אחת, ואולם הדעות באשר להכרעה בה חלוקות (לפסיקות התומכת בהעדפת הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני, ראו: פש"ר (מחוזי ת"א) 4789-12-09 נשר נ' מגדל מקפת קרנות פנסיה וקופות גמל בע"מ (13.2.2012) (סגנית הנשיאה, כב' השופטת ורדה אלשיך); פש"ר (מחוזי נצ') 4021-07-15 אלינור נ' כונס הנכסים הרשמי (29.11.2022) (כב' השופט אסף זגורי). מנגד, ראו פסיקות המבכרות את קופת הנושים: פש"ר (מחוזי ב"ש) 9165-99 לוי נ' כונס הנכסים הרשמי (8.3.2011) (כב' השופטת נחמה נצר); פש"ר (מחוזי ב"ש) 1118-06-12 עזבון המנוח ממו ז"ל נ' הכונס הרשמי (1.3.2021) (כב' השופט גיל דניאל); פש"ר (מחוזי חי') 8671-03-17 שם טוב נ' הכונס הרשמי מחוז חיפה (31.5.2022) (כב' השופט נאסר ג'השאן); פש"ר (מחוזי ת"א) 41692-11-17 קוממי ז"ל נ' כונס נכסים רשמי תל אביב (13.11.2022) (כב' השופט אילן דפדי); פש"ר (מחוזי חי') 19629-10-11 צמל ז"ל נ' הכונס הרשמי מחוז חיפה (8.1.2023) (כב' השופט יואב פרידמן)). לפיכך, הצורך ביישוב סוגיה זו – צורך לו שותפים רובם המכריע של הצדדים לערעור – הוא ברור. אכן, הגיעה העת להסיר את עננת אי-הוודאות ביחס לשאלה משפטית זו, ולשים קץ לחוסר האחידות בפסיקת הערכאות הדיוניות.

25. בטרם נפנה לדיון גופו, נבהיר כי הליך חדלות הפירעון מושא הערעור שלפנינו הוגש בטרם נחקק חוק חדלות פירעון, ועל כן הדין שחל עליו הוא ההסדר המשפטי הקבוע בפקודת פשיטת הרגל, בו התמקדו הצדדים. יחד עם זאת, בהינתן שהלכה למעשה אין שוני מהותי בין ההסדר המשפטי שמתווה פקודת פשיטת הרגל בסוגיה בה עסקינן לבין זה שבא במקומו בחוק חדלות פירעון (כפי שיובהר בהמשך הדברים), ההכרעה שלהלן תתייחס לשתי מערכות הדינים, ועל כן תהיה תקפה הן להליכי חדלות פירעון המתנהלים על פי פקודת פשיטת הרגל והן לאלו שמתנהלים לפי חוק חדלות פירעון.

26. דרך הילוכנו, על מנת להכריע בשאלה העומדת לפתחנו, תהא כדלהלן: תחילה יוצגו וינותחו הוראות הדין הרלוונטיות לענייננו, מפקודת פשיטת הרגל וחוק חדלות פירעון מזה ומחוק הירושה מזה, ותחודד הדילמה שהן מציבות בפנינו בסוג המקרים בהם עסקינן. בהמשך לכך, ייבחן היחס בין הוראות הדין האמורות, והדרך בה יש להכריע ביחס לכספי הפנסיה בין התביעות המתחרות של קופת הנושים, מחד גיסא, והנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני, מאידך גיסא. לבסוף, ייושם הניתוח העיוני על עובדות המקרה שלפנינו.

מערכות הדינים החלות בענייננו והדילמה שהן מציבות

27. המקרה בו עסקינן הוא זה: אדם נכנס להליך חדלות פירעון, בין אם לבקשתו (כבענייננו) ובין אם לבקשת נושהו, כאשר עם נכסיו נמנים כספי פנסיה שצבר במהלך חייו. כידוע, עת מוכרז חייב כחדל פירעון, מורה סעיף 42 לפקודת פשיטת הרגל, החל בענייננו, כי נכסיו של החייב מוקנים לנאמן לצורך חלוקתם בין נושיו. זאת, במטרה למצות את פוטנציאל הפירעון של החייב, ולהשיא את החזר החוב לנושיו (רע"א 7725/18 פלוני נ' עו"ד פריד, פסקה 8 (16.1.2019); בש"פ 8034/22 עדוי נ' עו"ד נשר, פסקה 12 (26.2.2023). וראו גם סעיף 113 לפקודת פשיטת הרגל). לאמור, הנאמן נכנס לנעלי החייב וידו בנכסים כיד החייב לכל דבר ועניין, אך אין לו אלא מה שיש לחייב, לא פחות ולא יותר (ע"א 414/85 המועצה להסדר הימורים בספורט נ' ישראל גפני מנהל מיוחד לנכסיו, פ"ד מא(4) 410, 411 (1987); שלמה לוין ואשר גרוניס פשיטת רגל 300 (מהדורה שלישית, 2010) (להלן: לוין וגרוניס)). יצוין כי ההסדר לפי חוק חדלות פירעון שונה במידת מה, מבחינה זו שנכסי החייב אינם מוקנים עוד לנאמן, וחלף זאת מוקנית לנאמן, ונשללת מהחייב, הסמכות "לבצע כל פעולה בנכסי קופת הנשייה שהיחיד היה רשאי לעשותה" (סעיף 131 לחוק חדלות פירעון). ואולם, ספק אם להבדל זה משמעות של ממש לענייננו (וראו גם פסקה 43 להלן).

28. הכלל לפי פקודת פשיטת הרגל (ובשינויים המחויבים, גם לפי חוק חדלות פירעון) הוא שמוקנים לנאמן "כל נכס השייך לפושט הרגל, או המוקנה לו, בתחילת פשיטת הרגל, וכל נכס שירכוש, או שיוקנה לו, לפני הפטרו" (סעיף 85(1) לפקודה), כאשר נכסי חדל הפירעון מוגדרים באופן רחב וכוללים הם "מקרקעין ומיטלטלין מכל הגדר שהיא, ובכלל זה כספים ונשיים, בין בישראל ובין מחוצה לה, ולרבות חיוב, זיקת הנאה, זכות, ריווח וזיקה מכל הגדר שהיא, בין הווים ובין עתידיים, בין מוקנים ובין מותנים, הנובעים מנכסים כאמור או כרוכים בהם" (הגדרת "נכסים" בסעיף 1 לפקודה), וזאת למעט החריגים המצוינים בהמשך סעיף 85 וכן בסעיף 86 לפקודה (וראו סעיפים 216-217 בחוק חדלות פירעון, המקבילים להוראות אלו).

29. אחד מהחריגים האמורים קבוע בסעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל, והוא העומד במרכז דיוננו:

הנאמן לא יפדה כספים המגיעים לחייב מכוח חברותו בקופת גמל כהגדרתה בחוק הפיקוח על שירותים

פיננסיים (קופות גמל), התשס"ה-2005, אלא לאחר שקיבל את אישורו של בית המשפט לכך; בית המשפט רשאי להורות על פדיון הכספים האמורים, כולם או מקצתם, ובלבד שאם כספי קופת הגמל הינם למטרת קצבה, וטרם הגיע המועד לתשלומם כקצבה, לא יורה בית המשפט על העברתם לנאמן...

הסעיף המקביל בחוק חדלות פירעון הוא סעיף 228, אשר לשונו אומנם שונה, אך תוכנו דומה (ראו דברי ההסבר להצעת חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, התשע"ו-2016, ה"ח הממשלה 604, 716 (להלן: דברי ההסבר לחוק חדלות פירעון)):

משיכת כספים המגיעים לחייב שהוא יחיד מקופת גמל כהגדרתה בחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (קופות גמל), התשס"ה-2005, טעונה אישור של בית המשפט; בית המשפט רשאי להורות על משיכת הכספים האמורים, כולם או חלקם, למעט כספים המיועדים למטרת קצבה שטרם הגיע המועד לתשלומם כקצבה.

במילים אחרות, כספי פנסיה שנצברו בקופת גמל, קרן פנסיה או קופת ביטוח אינם נכסים המועברים ישירות לנאמן עם ההכרזה על החייב כחדל פירעון, אלא ניתן להעבירם לידי הנאמן רק לאחר קבלת אישורו של בית המשפט; אך אישור כאמור לא יינתן מקום בו מדובר בכספים שנצברו למטרת קצבה וטרם הגיע המועד לתשלומם. דהיינו, סעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל, וכן סעיף 228 לחוק חדלות פירעון, שבא בעקבותיו, מבחינים בין שני סוגים של כספים המגיעים לחייב מכוח חברותו בקופת גמל, קרן פנסיה או קופת ביטוח: הסוג האחד, כספי פנסיה המיועדים למטרת קצבה וטרם הגיע המועד לתשלומם, אשר זכו להגנה מוחלטת ועל כן לא ניתן להעבירם לידי הנאמן. הסוג השני, כספי פנסיה שאינם מיועדים למטרת קצבה או כספים המיועדים לקצבה שהגיע המועד לתשלומם, אשר העברתם לידי הנאמן אפשרית, בכפוף לאישור בית המשפט.

30. על פי רוב, כספי התגמולים הם כספים הזוכים להגנה מלאה ונכנסים תחת סוג הכספים הראשון, בעוד כספי הפיצויים זוכים להגנה שאינה מוחלטת, ונמנים עם סוג הכספים השני, למעט במקרים בהם מערכת הכללים החלה עליהם במסגרת מכשיר החיסכון בו הם צבורים מחייבת את המסקנה כי יש לראותם, על פי מאפייניהם, ככספים בעלי הגנה מוחלטת (ע"א 1057/18 ע"ד עברון נ' ורדי, פסקה 10 (23.1.2019) (להלן: עניין עברון); עניין לוי, בפסקאות 24-31, 44).

31. אף על פי כן, בפסיקתו של בית משפט זה הוכרה האפשרות כי בהתקיים תנאים המתירים פדיון מוקדם, החייב רשאי לתת הסכמתו למימוש כספים מהסוג הראשון (ובכללם כספי התגמולים) והעברתם לידי הנאמן, בין אם במסגרת הליך חדלות הפירעון המתנהל בעניינו, ובין אם עובר לו, ובלבד שהתקיימו התנאים הנדרשים לכך (ע"א 7114/09 בן עמי נ' רבין, פסקה 9 (9.5.2012) (להלן: עניין בן עמי); רע"א 2512/17 פינצב נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ, פסקה 28 לחוות דעתו של השופט (בדימ') יורם דנציגר, פסקה 4 לחוות דעתו של השופט דוד מינץ וחוות דעתה של השופטת ענת ברון (10.4.2018)). הסכמה כאמור הינה אישית: היא יכולה להינתן על ידי החייב עצמו, ואין באפשרות הנאמן, אשר נכנס לנעלי החייב במסגרת הליך חדלות הפירעון, לתת הסכמה תחתיו (עניין בן עמי, בפסקה 9); בנוסף, הסכמה בעניין כלפי נושה מסוים תקפה ביחס לנושה זה בלבד, ואין בה כדי ללמד על הסכמה למימוש הכספים לטובת נושה אחר (עניין עברון, בפסקה 45).

32. הסכמה למימוש כספי הפנסיה לא ניתנה על ידי החייב בעניינו, ובטרם נדונו, לא כל שכן נבחנו, התנאים המאפשרים את העברת כספי הפנסיה, כולם או חלקם, לידי הנאמן, הליך החייב לבית עולמו. לכאורה, עם מות החייב הגיע המועד לתשלום כספי הפנסיה, הן כספי הפיצויים והן כספי התגמולים, ועל כן, על פי הוראת סעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל (וכיום סעיף 228 לחוק חדלות פירעון) רשאי הנאמן לפנות לבית המשפט בבקשה להורות על העברתם לידו, לטובת נושי החייב, כפי שעשה הנאמן בעניינו. ויובהר, מותו של החייב לא מביא לביטולו של הליך חדלות הפירעון, שכן סעיף 189 לפקודת פשיטת הרגל מורנו כי "נפטר חייב שהוגשה בקשת פשיטת רגל מטעמו או נגדו, יימשכו ההליכים בענין כאילו היה בחיים, אם לא הורה בית המשפט הוראה אחרת" (להוראות המקבילות בחוק חדלות פירעון, ראו סעיפים 177-178). לפיכך, פטירת חייב שהוכרז כחדל פירעון אין בה, כשלעצמה, כדי להביא לסיום הליך חדלות הפירעון, וזה יימשך כסדרו, אלא אם בית המשפט הורה אחרת.

33. ברם, בעקבות פטירת החייב, עלינו ליתן את הדעת למערכת דינים נוספת שחלה בנסיבות העניין – הוראות חוק הירושה. על פי הוראות אלה, במותו של אדם פועלים לאיתור נכסיו ולחלוקתם בין יורשיו, בהתאם להוראות שהותיר בצוואתו, ובהיעדר צוואה – בהתאם לבריירות המחלוקת בקבוצות בחוק הירושה (סעיפים 1-2 לחוק הירושה; כמו כן ראו סעיפים 10-17 לחוק הירושה), אך בטרם יחולקו נכסי העיזבון ליורשי הנפטר, נדרש לסלק תחילה את החובות הרובצים על העיזבון, כאמור בסעיף 107(א) לחוק הירושה ("אחרי סילוקם של חובות העזבון ושל המזונות מן העזבון תחולק יתרת העזבון בין היורשים").

כן ראו: ע"א 293/72 פילוסוף נ' "תעוז" קופת תגמולים לשכירים בע"מ, פ"ד כז(2) 535, 542 (1973); ע"א 513/82 רייזמן נ' ורצ'ין, פ"ד לז(2) 813, 819 (1983); ר"ע 109/87 היועץ המשפטי לממשלה נ' אליהו, פ"ד מג(1) 628, 636 (1989). לאופן הסדרת סילוק חובות העיזבון, ראו סימן ג' בפרק השישי לחוק (ובפרט סעיפים 100-106)). עד כאן, אם כן, לא ניצב בפנינו כל מכשול, שכן תנאי לחלוקת נכסי העיזבון הוא פירעון חובותיו של הנפטר באמצעות הנכסים שהותיר אחריו.

34. יתר על כן, בפסיקתו של בית משפט זה, אשר עמדה על היחס בין הוראת סעיף 189 לפקודת פשיטת הרגל לבין הוראת סעיף 1 לחוק הירושה לפיה "במות אדם עובר עזבונו ליורשיו", הובהר כי חלוקת נכסי העיזבון ליורשי הנפטר כפופה להשלמת הליך חדלות הפירעון שנפתח בעניינו של החייב עובר למותו. וכך נכתב:

סעיף 189 לפקודת פשיטת הרגל קובע כי כאשר פושט רגל נפטר, יימשכו ההליכים בעניינו "כאילו היה בחיים", אלא אם הורה בית המשפט אחרת. משמע, בהיעדר הוראה נוגדת, הקניית נכסי פושט הרגל לנאמן שהתגבשה במועד ההכרזה על פשיטת הרגל, נותרת בעינה גם לאחר פטירת פושט הרגל. אכן, סעיף 1 לחוק הירושה קובע כי "במות אדם עובר עזבונו ליורשיו", אך משהוקנו נכסי פושט הרגל בעודו בחיים לנאמן והקנייה זו נותרת בעינה עם פטירתו, על כורחך אתה אומר כי נכסים אלה מעת שהוקנו לנאמן אינם שייכים עוד לפושט הרגל וממילא אין הם נכללים בעזבונו ואינם עוברים ליורשיו [אסמכתאות הושמטו]. מסקנה זו תואמת את אחד העקרונות הבסיסיים בדיני הקניין לפיו "אין אדם יכול להעביר לזולתו יותר ממה שיש לו" (nemo dat quod non habet) [אסמכתאות הושמטו]. הנה כי כן משהוקנו נכסיו של פושט הרגל בחייו לנאמן כל שנותר בעזבונו ליורשיו אחריו הוא מיטלטלין מסוימים שהוחרגו לכתחילה מגדר הנכסים שהוקנו לנאמן (סעיף 86 לפקודת פשיטת הרגל), וכן הזכות הקבועה בסעיף 137 לפקודת פשיטת הרגל לקבלת הסכומים שיוותרו בקופת פשיטת הרגל, אם יוותרו, לאחר תשלום כל החובות והוצאות פשיטת הרגל [אסמכתאות הושמטו].

(ע"א 990/11 מנהל מס שבח מקרקעין תל אביב נ' עזבון המנוח איתן ז"ל בפשיטת רגל, פסקה 8 (15.7.2013) (להלן: עניין עזבון המנוח איתן)).

לשון אחרת, במקרה שבו מנוהל הליך חדלות פירעון, והחייב הוכרז כחדל פירעון, הקניית נכסיו לידי הנאמן (ולפי חוק חדלות פירעון, הקניית הסמכות לפעול בנכסיו) ממשיכה לעמוד בתוקפה גם לאחר פטירת החייב, ואין הנכסים משוחררים לידי

העיצוב, אלא לאחר פירעון כל החובות לנושים ותשלום הוצאות ההליך, ככל שתיוותר יתרה כלשהי.

35. ואולם, בדומה להליך חדלות פירעון, גם בדיני הירושה קיימת הגנה מיוחדת המוקנית לכספי הפנסיה. הגנה זו, המצויה בהוראת סעיף 147 לחוק הירושה, קובעת כדלהלן:

סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם על פי חוזה
ביטוח, על פי חברות בקופת קיצבה או בקופת תגמולים
או על פי עילה דומה, אינם בכלל העזבון, זולת אם הותנה
שהם מגיעים לעזבון.

לאמור, כספים המשולמים בעקבות מותו של אדם מכוח חוזה ביטוח, חברותו בקופת קצבה או בקופת גמל, או מכוח עילה דומה – אינם נכללים בנכסי העזבון, אלא אם נקבע באופן פוזיטיבי, בתנאי ההסדר הרלוונטי, כי ייכללו בעזבון. משמעות הדבר לענייננו היא, שבהיעדר קביעה אחרת במסגרת תנאי ההסדר הפנסיוני, כספי פנסיה אינם נמנים עם הנכסים המחולקים ליורשיו של אדם, בין אם מכוח צוואה ובין אם מכוח הדין, ולא יחולו עליהם הכללים הקבועים בחוק הירושה, ובפרט אלו הנוגעים להעברת נכסים לאחר פטירה (ע"א 135/74 עמ"א ל' נ' עמ"א, פ"ד כט (1) 94, 97 (1974); ע"א 601/88 עזבון המנוח רודה ז"ל ל' נ' שרייבר, פ"ד מז (2) 441, 454 (1993) (להלן: עניין שרייבר); דודי שורץ "כספי ביטוח-חיים, קופות-גמל ודומיהם כמשאבים מלבר לעזבון" עיוני משפט יח 235, 236 (1993) (להלן: שורץ, "משאבים מלבר לעזבון"). וראו גם סעיף 5(ג) לחוק פיצויי פיטורים. לדעה לפיה יש להחיל במקרים מסוימים כללים מדיני הירושה, ראו: ע"א 4377/04 גורן-הולצברג נ' מירז, פ"ד סב (2) 661, 685-688 (2007) (להלן: עניין גורן-הולצברג) (חוות דעתה של השופטת עדנה ארבל); גד טדסקי "זכויות מלבר לעזבון" משפטים יא 20, 39-40 (1981) (להלן: טדסקי); שמואל שילה פירוש לחוק הירושה, תשכ"ה-1965 כרך ג 414-407 (2002) (להלן: שילה)). ויובהר, החריג לכלל, דהיינו המקרה בו כספי הפנסיה יהיו חלק מנכסי העזבון, מתקיים כאשר כך נקבע בהסדר החוזי בין העמית-המוריש לבין המבטחת או הקופה (קרי, הוראות חוזה הביטוח או תקנון הקרן או הקופה אליה הצטרף ובמסגרתה נצברו הכספים), או אם קיימת הוראה מיוחדת בעניין שנתן העמית-המוריש למבטחת, לקרן או לקופה, בין אם במסמך ההצטרפות ובין אם בדרך אחרת (וראו, למשל, ע"א 91/89 שטרווה נ' האפוטרופוס הכללי, פ"ד מז (1) 625, 627 (1993); עניין שרייבר, בעמ' 454; ע"א 5027/90 ד"ר מילשטיין נ' אקוה, פ"ד מז (3) 560, 565-566 (1993) (להלן: עניין מילשטיין); ע"א 3807/90 פישר נ' "תמר", קופת

תגמולים מרכזית ליד בנק דיסקונט לישראל בע"מ, פ"ד מז(5) 104, 109-110 (1993); עניין גורן-הולצברג, בעמ' 684).

36. בהמשך לאמור, כשם שכספי הפנסיה אינם מיועדים לחלוקה בין יורשיו של הנפטר, אין הם חשופים לתביעות נושי העיזבון בגין חובות שהותיר אחריו הנפטר, שעה שהעיזבון הוא זה שנושא בחובות תחתיו (עניין גורן-הולצברג, בעמ' 685; עניין שחר, בפסקאות 4 ו-9; טדסקי, בעמ' 21, 36-38; שורץ, "משאבים מלבר לעיזבון", בעמ' 241-240; שילה, בעמ' 396, 403-404). כך, אף אם העילה לתשלומם אינה רק מותו של אדם, ואפילו אם ניתן היה לממש את הכספים (כולם או חלקם) עוד בחיי העמית אך הדבר לא נעשה (ע"א 477/79 עזבון המנוח בכר שלום בע"מ נ' בכר, פסקה 5 (27.7.1981) (להלן: עניין בכר); רע"א 2083/12 הפניקס חברה לביטוח בע"מ נ' פדן, פסקה 11 (1.9.2013) (להלן: עניין פדן); עניין שחר, בפסקאות 5-9. מנגד, השוו סעיף 816 להצעת חוק דיני ממונות, התשע"א-2011, ה"ח הממשלה 712, 1047-1049 ודברי ההסבר לו, שנועד להחליף את סעיף 147 לחוק הירושה, ואשר מבקש לצמצם במידה מסוימת את הפרשנות שניתנה בפסיקה בעניין זה). זכותם של הנהנים מאותם כספים (הם כאמור הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני – תקנון הקרן או קופת הגמל או חוזה הביטוח) גוברת, איפוא, הן על יורשי המנוח (בין אם מכוח צוואה ובין אם מכוח הדין), והן על נושיו הכלליים של המנוח אשר המקור לפירעון החוב כלפיהם אינו אלא נכסי העיזבון.

37. כיצד, אם כן, יש ליישב בין הוראת סעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל, בשילוב עם סעיף 189 לפקודה (וכיום סעיף 228 לחוק חדלות פירעון בשילוב סעיפים 177-178 לחוק), אשר מאפשרות, לכאורה, את מימוש כספי הפנסיה שנצברו לטובת חייב, במסגרת הליך חדלות הפירעון שעודנו מתנהל לאחר פטירתו, ובין הוראת סעיף 147 לחוק הירושה, אשר מחריגה את אותם כספי פנסיה מהעיזבון?

קופת הנושים והנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני – מי גובר?

38. על אף ששני ההסדרים שבמוקד דיוננו הם בעלי תכלית סוציאלית דומה – לספק הגנה לכספי הפנסיה – אין הם מתכתבים זה עם זה. כך, הוראת סעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל (וסעיף 228 לחוק חדלות פירעון) אינה מתייחסת למצב של פטירת החייב; והוראת סעיף 147 לחוק הירושה נעדרת התייחסות למצב של חוסר סולבנטיות המוריש – מכאן הצורך בהכרעתנו.

39. ודוק, פסקי הדין שניתנו בבית משפט זה, בהם מבקשים הצדדים להיאחז, אינם יכולים לסייע בידם. פסק הדין בעניין לוי דן אומנם בהרחבה בסעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל והתיר, ברמה העקרונית, את מימוש כספי הפיצויים בהתאם לשיקולים המנחים שהוצעו במסגרתו, אך שם דובר בחייב שהיה בן החיים, ועל כן בית המשפט כלל לא נדרש להוראת סעיף 147 לחוק הירושה. בדומה, פסק הדין בעניין שחר קבע כי המוטבים על פי קופת הגמל גוברים על נושה שלזכותו הוטל עיקול זמני ספציפי על הכספים עוד בחיי העמית, אך זה לא מומש, וזאת בהסתמך על הוראת סעיף 147 לחוק הירושה. ברם, במקרה דשם הוטל העיקול הזמני במסגרת הליך משפטי רגיל שנוהל בין הנפטר לבין נושה שלו, ולא במסגרת הליך חדלות פירעון, ומכאן שלהוראת סעיף 85(א1) לפקודה לא הייתה כל רלוונטיות. נוסף על כך, מפסק הדין עולה כי לעובדה שמדובר בעיקול זמני שטרם הפך קבוע אשר הוטל על קופת גמל לתגמולים (מכשיר חיסכון הוני אשר הכספים הצבורים בו משתלמים כסכום חד פעמי) המקנה זכות עתידית שטרם הפכה בת מימוש – ניתן משקל לא מבוטל בהכרעתו של בית המשפט.

40. לשיטתי, וכך אציע לחברתי ולחברי כי נקבע, כאשר עסקינן באדם שנוהל לגביו בחייו הליך חדלות פירעון, ונותרו לזכותו כספי פנסיה שצבר ולא מימש, בין אם כספי תגמולים ובין אם כספי פיצויים, אשר לא ניתן צו שיפוטי למימושם במסגרת הליך חדלות הפירעון עובר לפטירתו, יש להקנות את אותם כספים לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני, ולא לקופת הנושים בהליך חדלות הפירעון. משמעות הדברים, מבחינת הליכי חדלות הפירעון, היא שככל שלא ניתנה עובר לפטירתו של החייב הוראה למימוש כספי הפנסיה על ידי בית משפט של חדלות פירעון מכוח סעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל או סעיף 228 לחוק חדלות פירעון, פוקעת הסמכות לעשות כן עם פטירת החייב. זהו להבנתי הכלל המשפטי החל בסוגיה בה עסקינן; להלן אפרש טעמיו.

41. עמדתי בסוגיה בה עסקינן נשענת על שלושה שיקולים מרכזיים: ראשית, מבחינה תכליתית, העברת כספי הפנסיה בהליך חדלות פירעון לידי הנאמן, מבלי שניתן בעניין זה צו שיפוטי, אינה מתיישבת עם ההגנות שביקש המחוקק להקנות לכספי הפנסיה (שיקול זה יכונה להלן: השיקול התכליתי); שנית, מבחינה מהותית, משלא מומשו כספי הפנסיה בחייו של החייב, עם מותו פקעה מבחינה חוזית זכותו לקבלת אותם כספים, והומרה בזכות הנהנים. מכאן שאף אם כספי הפנסיה הוקנו לנאמן או לניהולו עם מתן צו חדלות הפירעון, משלא מומשו במהלך חיי החייב – בהתאם לאמור בסעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל (כיום, סעיף 228 לחוק חדלות פירעון) – אין לנאמן יותר משמקנים תנאי ההסדר הפנסיוני לחייב (להלן: השיקול המהותי); שלישית, מבחינת שיקולי

מדיניות, חוק חדלות פירעון מורה כי בין אם הליך חדלות הפירעון נפתח עובר למותו של החייב ובין אם נפתח לאחריו, ההליך מנוהל נגד נכסי העיזבון בלבד, ממנו כאמור מוחרגים כספי הפנסיה שטרם מומשו. פקודת פשיטת הרגל אומנם אינה חד משמעית בעניין זה כאשר הליך חדלות הפירעון נפתח קודם לפטירה, כפי מצב הדברים בענייננו, אך משיקולים של התאמה והרמוניה בין הדין הישן לדין החדש, אין זה ראוי לפרש את הפקודה באופן שונה (להלן, אכנה שיקול זה: שיקול האחדה). בנוסף, התוצאה אליה הגעתי עולה בקנה אחד גם עם שיקול היעילות. כך, שכן קביעת כלל אחר מטיל על קרנות הפנסיה, קופות הגמל וחברות הביטוח עלויות אדמיניסטרטיביות, ואינו עולה בקנה אחד עם השאיפה לאפשר את העברת כספי הפנסיה שטרם מומשו לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני באופן יעיל ומהיר (להלן: שיקול היעילות).

להלן ארחיב ואפרט ביחס לכל אחד מהשיקולים הללו.

השיקול התכליתי – המועד בו עוברות הזכויות בכספי הפנסיה לנאמן או לניהולו

42. שאלת היסוד סביבה נסובות עיקר טענות הצדדים (למעט טענות הכנ"ר) נוגעת לשלב בו מתבצעת הקניית כספי הפנסיה לידי הנאמן או לניהולו – האם הכספים הם בגדר הנכסים שעם ההכרזה על החייב כחדל פירעון מוקנים באופן אוטומטי לנאמן (לפי ההסדר שנקבע בפקודת פשיטת הרגל) או מועברים לניהולו (לפי ההסדר שנקבע בחוק חדלות פירעון), או שהעברת כספי הפנסיה לבעלות או לניהול הנאמן תלויה במתן הוראה מתאימה על ידי בית המשפט? להלן נבחן שאלה זו בהתאם להסדרי הדין בעניין חדלות פירעון – פקודת פשיטת הרגל וחוק חדלות פירעון.

43. נקודת המוצא לדיון היא שהקניית הנכסים לנאמן על פי פקודת פשיטת הרגל עם מתן צו חדלות הפירעון היא קניינית באופייה, והיא מפקיעה מידי החייב את היכולת לנהוג מנהג בעלים באותם נכסים. פשיטא, כי, ככל שכספי הפנסיה הוקנו לנאמן במועד זה (דהיינו, לפני מותו של החייב), לדבר עשויה להיות השלכה על ההכרעה בענייננו. ודוק, כפי שכבר הוזכר, המצב המשפטי על פי חוק חדלות פירעון הוא שונה מזה שבפקודה. כך, בעוד שעל פי הפקודה נכסי החייב מוקנים לנאמן, הוראות סעיפים 131-130 ו-224 לחוק חדלות פירעון קובעות כי נכסי החייב יועברו לניהולו ופיקוחו של הנאמן ואילו הבעלות בהם (המופשטת מהאפשרות לנהלם) נותרת בידי החייב (ראו דברי ההסבר לחוק חדלות פירעון, בעמ' 672; רע"א 4628/18 סגלשטיין נ' שמואל, פסקאות 13-14 (19.7.2018); ע"א 151/24 עו"ד ניידיק נ' אינומזב, פסקה 1 לחוות דעתו של השופט דוד

מינץ (16.4.2024)). עם זאת, ספק אם שוני זה, כשלעצמו, די בו כדי לשנות את מהות השאלה. כך, משום שאת שניתן לטעון ביחס להקניית הזכות בנכסים לפי פקודת פשיטת הרגל, ניתן לטעון ביחס להקניית הסמכות לנהל ולפקח על הנכסים לפי חוק חדלות פירעון. דהיינו, שכספי הפנסיה עברו לניהול ולפיקוח של הנאמן עם מתן צו חדלות הפירעון. לפיכך, שאלת המפתח עומדת בעינה – האם צו חדלות הפירעון העביר לבעלות הנאמן או לניהולו את כספי הפנסיה, או שהעברה זו מתבצעת רק משניתן צו שיפוטי בעניין זה לפי סעיפים 85(א) לפקודת פשיטת הרגל או סעיף 228 לחוק חדלות פירעון.

44. מבחינה לשונית, בעוד סעיף 86 לפקודה פותח במילים "נכסי פושט רגל לא יכללו...", סעיף 85 לפקודה נוקט במילים "נכסי פושט רגל יכללו...". לפיכך, ניתן לקרוא את תת-סעיפיו של סעיף 85 לפקודה כהגבלות החלות על נכסי חדל הפירעון שהוקנו לידי הנאמן, הכוללות תנאים מסוימים באשר לאופן המימוש של אותם נכסים, וזאת להבדיל מהנכסים המנויים בסעיף 86 לפקודה, אשר יוחרגו כליל מנכסי קופת הנושים ומלכתחילה כלל לא יוקנו לידי הנאמן. יתר על כן, סעיף 85(א) לפקודה נוקט בלשון "הנאמן לא יפדה", ומכאן ניתן להסיק כי כספי הפנסיה מוקנים לנאמן אך על מנת לממש נדרש הוא לאישורו של בית המשפט. בדומה לכך, סעיף 228 לחוק חדלות פירעון, המחליף את סעיף 85(א) לפקודה, ממוקם תחת פרק העוסק ב"מימוש נכסי קופת הנשייה", ובכך לכאורה תומך אף הוא בפרשנות האמורה. אפס, הגם שזו פרשנות אפשרית מבחינה לשונית, מסופקני אם לכך התכוון המחוקק.

45. ראשית, בחינה יסודית של המיקום הגיאוגרפי בו מצויה הוראת החוק בה עסקינן, על רקע אופן הוספתה לפקודה, יכולה ללמד כי דרך הקניית כספי הפנסיה לידי הנאמן שונה מזו של יתר הנכסים אליהם מתייחס סעיף 85 לפקודה (ובפרט אלו המנויים בסעיפים קטנים (1), (2) ו-(3)). בשנת 1980, כאשר החליף המחוקק את פקודת פשיטת הרגל המנדטורית משנת 1936, הגדרת נכסי חדל הפירעון אשר יוקנו לידי הנאמן לא עברה שינוי משמעותי מבחינה מהותית. כך, נכללו בה הנכסים השייכים או מוקנים לחייב ממועד מעשה חדלות הפירעון ועד למתן הפטר לחייב; הנ זכויות משפטיות והתחייבויות שעומדות לטובת החייב בתקופה האמורה; והן נכסי מיטלטלין מסוימים הנחזים להיות בבעלות החייב לפי דוקטרינת "הבעלות הנחזית" (השוו סעיף 37(א)-(ב) לפקודה המנדטורית עם סעיפים 85(1), 85(2) ו-85(3) לפקודה). כ-15 שנים לאחר מכן, במסגרת חוק לתיקון פקודת פשיטת הרגל (מס' 3), התשנ"ו-1996 (להלן: תיקון מס' 3), נוספה הוראת סעיף 85(א), יחד עם סעיפים 85(ב) ו-85(ג), כסייג לאותם נכסים המוקנים לנאמן. מן ההקשר האמור ניתן להסיק כי אומנם כספי הפנסיה אינם זוכים

להגנה גורפת ואבסולוטית כמו הנכסים המנויים בסעיף 86 לפקודת פשיטת הרגל – שעניינם בנכסים החיוניים לצרכיו העכשוויים של החייב ובני משפחתו, ואשר בכל מקרה לא יוקנו לנאמן – אך מעצם היותם נכסים בני חלוקה, הנכנסים בגדר סעיף 85 לפקודה, אין משמעה שהעברתם לידי הנאמן נעשית בדרך בה מוקנים יתר הנכסים הנמנים עם נכסי קופת הנושים, אלא כפופה היא לתנאים מסוימים.

46. ואכן, עיון בדיוני החקיקה הנוגעים לתיקון מס' 3, בעקבותיהם נוספה כאמור הוראת סעיף 85(א) לפקודה, מגלה דיון ער, שהתעורר אגב תיקון הוראת סעיף 111 לפקודה (המתייחסת להכנסתו השוטפת של חדל הפירעון ולתשלומים העתיים המשולמים על ידו לקופת הנושים), בשאלה האם הכנסות מסוימות (ובהן משכורת, שכר, גמלה, פיצויים או הכנסה אחרת) מוקנות אוטומטית לנאמן, בהתאם לעקרון הכללי הקבוע בסעיף 42 לפקודה, והוא (או בית המשפט) ייבחן איזה שיעור מהם להקצות לחייב בהתאם לצרכיו ואיזה לנושיו; או שהן נותרות ברשות החייב, ובית המשפט יכול לתת הוראה כי חלקן או מלואן יועבר לנאמן לטובת הנושים (פרוטוקול ישיבת משנה של ועדת החוקה חוק ומשפט לחוק פשיטת רגל, הכנסת ה-13, 48-55 (1.10.1995)). בהמשך לכך, נבחן מה דינם של כספים למטרות פנסיה וחיסכון המופקדים בתוכניות שטרם הגיע המועד לפדיונם, ועל רקע האמור נחקק סעיף 85(א) לפקודה (פרוטוקול ישיבת משנה של ועדת החוקה חוק ומשפט לחוק פשיטת רגל, הכנסת ה-13, 24-25 (25.10.1995); פרוטוקול ישיבה מס' 410 ועדת החוקה חוק ומשפט, הכנסת ה-13, 19-21, 24-25 (22.11.1995)). בקרב המשתתפים בדיונים הועלה הצורך לאזן בין ההשלכות הטמונות בשימוש בכספי הפנסיה של החייב על ביטחוננו הכלכלי העתידי (וכפועל יוצא, על יכולתו לפתוח דף חדש בחייו), לבין מניעת מצב בו אדם חב בחובות אך נהנה מהגנה על כספים בשיעורים משמעותיים שאינם נדרשים במלואם לצורך מחייתו ומחיית התלויים בו בעתיד. בסופו של דבר, הוחלט כי אין זה ראוי לקבוע "דין אחד" וליתן הגנה מוחלטת לכספי הפנסיה, אלא לקבוע כי ההכרעה האם "שמים יד על קופת גמל או לא" תהא נתונה לשיקול דעת בית המשפט בכל מקרה ונסיבותיו (פרוטוקול ישיבה 415 של הכנסת ה-13, 64-68 (30.1.1996)).

47. שנית, תכליתו של סעיף 85(א) לפקודה, כפי שפורשה בפסיקתו של בית משפט זה, היא "לספק הגנות מיוחדות על כספים שחוסך החייב בקופת גמל, שאינן קיימות לגבי נכסיו ה'רגילים'", ובכך להבטיח את ביטחוננו הכלכלי של החייב (ושל הנהנים במקרה של פטירתו) לאחר פרישתו לגמלאות או בעתות משבר (עניין בן עמי, בפסקה 4. כן ראו: עניין עברון, בפסקה 10; רע"א 3457/21 עזר נ' קזיוף, פסקה 16 (1.9.2021)). לשיטתי,

יש להשקיף על הוראה זו בראי הכלל האוסר על העברה, שעבוד או עיקול של הזכויות בכספי הפנסיה, החל הן ביחס לכספי התגמולים והן ביחס לכספי הפיצויים (המוצא ביטוי, בענייננו, בסעיף 25 לחוק הפיקוח ובסעיף 26(א)(1) לחוק פיצויי פיטורים). כלל זה נועד להבטיח כי כספים אלו, בהינתן מהותם וחיבותם, ייוותרו בידי החוסך (והנהנים לאחר לכתו לבית עולמו) לשם הגשמת התכליות להן נועדו. על רקע האמור, יש לפרש את סעיף 85(א1) לפקודה, ובעקבותיו את סעיף 228 לחוק חדלות פירעון, המאפשרים לסטות מן הכלל האמור, בצורה מצמצמת, כך שכספי הפנסיה יוקנו לנאמן או יועברו לניהולו, רק אם בית המשפט ימצא צורך בכך, במקרים המתאימים.

48. תמיכה למסקנה זו ניתן למצוא גם במבט רחב יותר, על מארג שלם של חקיקה סוציאלית שנועדה להגן על כספים דומים במהותם לכספים בהם עסקינן, אשר מטרתם לספק רשת ביטחון כלכלי הולמת, ולהבטיח כי אלו ישמשו את בעל הזכאות לאותם כספים (ואת הסמוכים על שולחנו), ואותם בלבד. כך, למשל, סעיף 303(א) לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995 (להלן: חוק הביטוח הלאומי) מעגן את העיקרון הרווח בחקיקה הסוציאלית, לפיו "זכות לגמלת כסף אינה ניתנת להעברה, לערבות או לעיקול בכל דרך שהיא אלא לשם תשלום מזונות המגיעים מהזכאי לגמלה לפי פסק דין של בית משפט או של בית דין מוסמך"; וסעיף 311 לחוק הביטוח הלאומי מוסיף ומבהיר כי "זכותו של אדם לגמלה לא תוקנה לנאמן בהליכי חדלות פירעון לפי חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי" (להוראות נוספות דומות ראו: סעיף 31(א) לחוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התשי"א-1950 (להלן: חוק התגמולים למשפחות חיילים שנספו במערכה); סעיף 9(ב) לחוק נכי המלחמה בנאצים, התשי"ד-1954 (להלן: חוק נכי המלחמה בנאצים); סעיפים 14-15 לחוק הנכים (תגמולים ושיקום), התשי"ט-1959 [נוסח משולב] (להלן: חוק הנכים); סעיף 58 לחוק שירות המדינה (גימלאות) [נוסח משולב], התש"ל-1970. לחוקים אשר החילו את הוראות חוק הביטוח הלאומי על כספים בעלי תכליות דומות, ראו: סעיף 15 לחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל-1970; סעיף 23 לחוק הבטחת הכנסה, התשמ"א-1980; סעיף 23 לחוק תגמולים לאסירי ציון ולבני משפחותיהם, התשנ"ב-1992; סעיף 3(ב) לחוק התגמולים (ילד שנתייתם עקב מעשה אלימות במשפחה), התשנ"ה-1995. עוד ראו: בג"ץ 291/86 בן-יעקב נ' המוסד לביטוח לאומי, פ"ד מא(1) 449 (1987); ע"א 2426/90 קצין התגמולים נ' יורשי המנוח לוי ז"ל, פ"ד מז(5) 783, 786 (1993)). לאמור, המחוקק ביקש להבטיח כי כספים מסוימים, שמטרתם להבטיח רמת חיים נאותה של אדם (והתלויים בו), בין אם בהווה ובין אם בעתיד, יזכו להגנה מיוחדת. לפיכך, מקום בו הותר המחוקק פתח הסודק הגנה זו, יש לתחום אותו רק במקרים להם הוא נועד, ולא מעבר לכך.

49. עוד יוער כי קבלת העמדה לפיה כלל כספי הפנסיה הוקנו לנאמן או הועברו לניהולו עם ההכרזה על החייב כחדל פירעון, ואילו רק פדיונם תלוי באישור בית המשפט משמעותה כי גם כספים למטרת קצבה שטרם הגיע המועד לתשלומם יוקנו לנאמן או יועברו לניהולו. בעמדה זו יש קושי לשיטתי, הן לאור לשון סעיף 85(א) לפקודה (וסעיף 228 לחוק חדלות פירעון), אשר ביחס לכספים אלה קובעת כי "לא יורה בית המשפט על העברתם לנאמן", והן לאור תכליתה, כאמור, אשר נועדה להחריג כספים אלו מיתר נכסיו של החייב לצורך הבטחת עתידו הכלכלי, ועתיד התלויים בו.

50. משמעות האמור לעיל, היא כי יש לפרש את הוראות הפקודה וחוק חדלות פירעון כמורות כי הקניית כספי הפנסיה לנאמן או העברתם לניהולו, לפי העניין, אינה מתרחשת באופן אוטומטי עם ההכרזה על החייב כחדל פירעון, אלא היא תלויה במתן החלטה שיפוטית לפי סעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל או סעיף 228 לחוק חדלות פירעון, לפי העניין, כאשר החייב עודנו בחיים אם כך, הרי מקום בו לא ניתנה החלטה כאמור ביחס לכספי הפנסיה (כולם או חלקם) במהלך חיי החייב, הרי שלאחר מותו של החייב, אין עוד אפשרות לעשות שימוש בסמכות האמורה, מאחר שאין מדובר עוד בנכסי החייב (ולפי סעיף 147 לחוק הירושה, אף לא בנכסי עזבונו), ולא ניתן עוד לאשר העברת נכסים אלה לטובת קופת הנושים.

השיקול המהותי – טיב הזכות בכספי הפנסיה

51. אף אם נניח (בניגוד לעמדותי), כי הקניית כספי הפנסיה או הסמכות לנהלם לידי הנאמן התבצעה באמצע אוטומטי עם הכרזתו על החייב כחדל פירעון, ללא צורך באישור של בית המשפט (וזאת בניגוד לפרשנות הנכונה שיש לתת לשיטתי לסעיפים 85(א) לפקודת פשיטת רגל ו- 228 לחוק חדלות פירעון, כמפורט בפסקאות 42-50 לעיל), עדיין עלינו לשאול מהן הזכויות העומדות לו ביחס לכספי הפנסיה לאחר פטירת החייב. בעניין זה סבורני כי צודק הכנ"ר בעמדתו, לפיה משכספי הפנסיה לא נפרדו במהלך חיי החייב, ואף לא ניתנה במהלך תקופה זו הוראה שיפוטית לגביהם, לאחר מותו פקעה זכותו המהותית של החייב באותם כספים, וכפועל יוצא פקעה, הלכה למעשה, זכותו של הנאמן, כמי שנכנס לנעליו. אסביר.

52. מקורה של הזכות בה עסקינן הוא בחוזה שהמתקשרים בו הם העמית-המבוטח מן הצד האחד, וקרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח, לפי העניין, מן הצד השני.

חוזה מסוג זה מורכב ממספר רבדים, בהיותו מתייחס למספר אירועים מזכים – פרישה לגמלאות; אובדן כושר עבודה; מוות של העמית-המבוטח וכיו"ב. התרחשות כל אחד מהאירועים הללו מהווה תנאי מהותי לשכלול הזכות החוזית, והיא מקימה בכל מקרה זכות תביעה המותאמת לאירוע בו מדובר. נפרט קמעה.

53. עת פותח אדם חשבון בקרן פנסיה, בקופת גמל או בקופת ביטוח, מוגדר במסמכי ההתקשרות בין הצדדים למי ישולמו הכספים שנצברו בחשבוננו בקרות אחד מהאירועים המזכים. כך, על דרך הכלל, עם פרישתו של אדם לגמלאות או בקרות מקרה המביא לנכותו, יוגדר הלה כמי שזכאי לדמי התגמולים. לעומת זאת, מקום בו ההסכם מול קרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח כולל רכיב ביטוחי מפני מות העמית-המבוטח, הרי שאדם אחר שאינו העמית-המבוטח יהיה זכאי לדמי התגמולים עם מותו של האחרון. במצב דברים זה, עסקינן בחוזה לטובת צד שלישי, המקנה זכות חוזית עצמאית לצד שלישי לדרוש את קיום החוזה ולתבוע את טובת ההנאה המגיעה לו על פיו, אף שאינו צד לו ואינו נוטל חלק ביצירתו (סעיף 34 לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 (להלן: חוק החוזים); ע"א 253/82 ד"ר חושי נ' נשיא הטכניון, פ"ד לח(1) 640, 643 (1984); ע"א 4708/14 י.ח דמרי בניה ופיתוח בע"מ נ' המועצה המקומית גן יבנה, פסקה 19 (24.8.20215); גבריאלה שלו ואפי צמח דיני חוזים 720-718, 728-727 (מהדורה רביעית, 2019) (להלן: שלו וצמח). ראו בהקשר של חוזה ביטוח: סעיף 11 לחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981 (להלן: חוק חוזה ביטוח); שחר ולר חוק חוזה הביטוח, תשמ"א-1981 כרך א 374-373 (2005); ירון אליאס דיני ביטוח 627 (מהדורה שלישית, 2016)).

ויובהר, סעיף 36(ב) לחוק החוזים, המצוי בפרק שעניינו "חוזה לטובת אדם שלישי", קובע כי "בחייב שיש לקיימו עקב מותו של אדם – על פי חוזה ביטוח, על פי חברות בקופת קצבה או בקופת תגמולים או על פי עילה דומה – רשאי הנושה, בהודעה לחייב או בצוואה שהודעה עליה ניתנה לחייב, לבטל את זכותו של המוטב או להעמיד במקומו מוטב אחר, אף אחרי שנודע למוטב על זכותו" (ההוראה המקבילה בהקשר של חוזה ביטוח היא סעיף 11(ג) לחוק חוזה ביטוח). מכאן שהעמית-המבוטח, כל עוד הוא בן החיים, רשאי להורות לקרן הפנסיה, קופת גמל או קופת ביטוח מה יעשה בכספו, ובכלל זה לשלול באופן מלא או חלקי את זכות הנהנה שנקבע – זאת, גם לאחר שנמסרה לנהנה הודעה על זכותו, ואף מבלי שהודעה על החזרה תימסר לנהנה עצמו (זאת בשונה מהכלל הרגיל החל ביחס לחוזים לטובת צד שלישי, הקבוע בסעיף 36(א) לחוק החוזים. לדיון בהסדר זה ראו דניאל פרידמן ונילי כהן חוזים כרך ג 166-177 (2003) (להלן: פרידמן וכהן). בפסיקה התעוררה השאלה האם מסירת ההודעה או דבר קיום הצוואה לחייב צריכה

להתבצע עובר לפטירה, והובעו בעניין זה דעות שונות (ראו ע"א 236/84 מנהל עיזבון המנוחה יפה ז"ל נ' שוורץ, פ"ד מה(5) 13 (1991) (להלן: עניין עיזבון המנוחה יפה); עניין מילשטיין; פרידמן וכהן, בעמ' 172-175). מחלוקת זו אינה מתעוררת בענייננו, ונוכל לפיכך להותירה בצריך עיון).

54. משאמרנו כי עסקינן בחוזה לטובת צד שלישי, אין מדובר במצב של המחאת זכות, אשר במסגרתה מועברת לצד שלישי (הנמחה) אותה הזכות שהייתה בידי הצד לחוזה (הממחה). זכותו של הצד השלישי בחוזה לטובת צד שלישי (המוטב) היא זכות ישירה ועצמאית הנוצרת בהסכם בין הנושה-המיטיב לחייב ואשר עם שריונה (בקרנות האירוע המזכה) מפקיעה את יכולת הצדדים לשנותה או לבטלה ללא הסכמת הצד השלישי (וראו עניין שחר, בפסקה 16; פרידמן וכהן, בעמ' 219-220). בנסיבות ענייננו, זכות המוטב מוקנית לו מכוח ההסכם בין העמית-המבוטח לבין קרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח והיא משוריינת עם מות העמית-המבוטח (המהווה העילה למתן טובת ההנאה למוטב). ודוק, "תוכן זכויותיו של המוטב יכול שיהא זהה לתוכן הזכויות שהיו לעמית כלפי הקופה, אולם המוטב אינו בא מכוחו או מטעמו של העמית אלא מכוח זכות עצמאית המוקנית לו בחוזה שבין העמית לקופת הגמל" (עניין בכר, בפסקה 5. כן ראו: עיזבון המנוחה יפה, בעמ' 22; עניין שרייבר, בעמ' 455; בג"ץ 2673/06 שאוה-שוע נ' בית הדין הארצי לעבודה בירושלים, פסקה 33 (21.4.2009); עניין שחר, בפסקה 16. בהקשר של קופת ביטוח, ראו הגדרת "מוטב" ו-"קופת ביטוח" בסעיף 1 לחוק הפיקוח, וכן סעיף 56 לחוק זה).

55. צא ולמד, זכותו של העמית-המבוטח לקבלת כספי הפנסיה מקרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח פוקעת עם מותו, ובד בבד משוריינת זכותם העצמאית של הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני לאותם כספים. לפיכך, אף אם זכויות החייב בכספי הפנסיה הוקנו לנאמן או הועברו לניהולו עם ההכרזה על החייב כחדל פירעון, משלא מומשו כספי הפנסיה לטובת הנאמן עוד בחיי החייב, זכות החייב לקבלתם חדלה מלהתקיים עם מותו. מכאן שכל שנותר בידי הנאמן, אשר אין לו כלפי קרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח יותר ממה שיש לחייב, היא זכות מוגבלת שכל ייעודה היא להבטיח את קיום החיוב כלפי המוטב, הוא הנהנה על פי תנאי ההסדר הפנסיוני (סעיף 38 לחוק החוזים; סעיף 12(א) לחוק חוזה ביטוח; פרידמן וכהן, בעמ' 194-195; שלו וצמח, בעמ' 741-744); ודברים דומים אמורים גם לגבי כספי ביטוח שהזכאות להם קמה בפטירה (ראו חוות דעתו של השופט יורם דנציגר בעניין פדן, בפסקה 20 (דעת מיעוט, אך לא בסוגיה זו). והשוו לסעיף 51(ב) לחוק חוזה ביטוח בשילוב עם הוראת סעיף 11(ג) לחוק

זה. כן ראו: דודי שורץ "שינוי המוטב בקופת-גמל ובביטוח-חיים - דיסהרמוניה בחקיקה ובפסיקה ויישובה" עיוני משפט יז 345, 348-349 (1992) (להלן: שורץ, "שינוי המוטב") העומד על ההבדלים בין ההסדרים, אך לא בסוגיה בה עסקינן).

56. המסקנה מן האמור, היא שגם אם הייתי סבור (ואינני סבור כך) כי הזכות לכספי הפנסיה או לניהולם מוקנית באופן אוטומטי לנאמן עם ההכרזה על החייב כחדל פירעון, עדיין אין לנאמן, עם פטירת החייב, אפשרות לזכות בכספי הפנסיה, מאחר שמרגע הפטירה התרוקנה זכותו של החייב המנוח כלפי קרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח מעיקר תוכנה, וחלף זאת קמה לנהנים הזכות לכספים אלו בהתאם לתנאי ההסדר הפנסיוני.

שיקול האחדה – מסת הנכסים כלפיה מתנהל הליך חדלות הפירעון לאחר מות החייב

57. עד עתה בחנו את השאלה שלפנינו משתי נקודות מבט: מההיבט של דיני חדלות פירעון, בדקנו האם במועד מתן צו חדלות הפירעון עברה זכות החייב לכספי הפנסיה לבעלות הנאמן או לניהולו (ומצאנו כי ללא צו שיפוטי, התשובה היא שלילית); מההיבט של דיני החוזים, בחנו כיצד אירוע פטירת החייב משליך על תוכנה של זכותו לכספי הפנסיה (ומצאנו כי הפטירה מפקיעה זכות זו לטובת הנהנים על פי ההסדר הפנסיוני). נתקדם עתה בציר הזמן, ונשקף על הסוגיה מנקודת מבט שלישית, הדינים העוסקים בניהול הליך חדלות פירעון בעניינו של חייב שנפטר.

58. כפי שהובהר, נקודת המוצא היא כי פטירתו של אדם אינה מונעת את המשך ניהול הליך חדלות הפירעון בעניינו. ואולם, מאחר שהחייב אינו עוד בעל אישיות משפטית, הליך חדלות הפירעון אינו יכול להוסיף להתנהל כלפיו, אלא רק ביחס לנכסיו; וממילא מתעוררת שאלה "אילו נכסים?" – נכסי קופת הנושים כפי שהיו ערב פטירתו או נכסי העיזבון. שאלה זו מתעוררת מאחר שאין בהכרח זהות בין שני נכסים אלה. כך, כאמור, נכסי חדל הפירעון המיועדים לחלוקה בין נושיו מוגדרים בסעיפים 85(1) ו-1 לפקודת פשיטת הרגל, להוציא החריגים המצוינים בסעיפים 85-86 לפקודה (וראו מקביליהם בסעיפים 216-217 לחוק חדלות פירעון). לעומת זאת, בחוק הירושה לא תימצא הגדרה של המונח "עיזבון", לא כל שכן של "נכסי העיזבון". הגדרת מסת נכסי העיזבון נקבעת, איפוא, על פי מארג של הוראות מחוק הירושה ומדינים כלליים אחרים, המנחים אותנו אילו נכסים יכללו בעיזבון (וראו, למשל, סעיף 40(2) לחוק הירושה; סעיף 19 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש]) ואילו נכסים יוחרגו ממנו (כגון הוראת סעיף 147

לחוק הירושה; סעיף 5(ג) לחוק פיצויי פיטורים; סעיף 39א לחוק הנכים; סעיף 32א לחוק התגמולים למשפחות חיילים שנספו במערכה; סעיף 20 לחוק נכי המלחמה בנאצים) (להרחבה ראו: מיכאל קוריאנלדי דיני ירושה – צוואות, ירושות ועזבונות 3-15 (מהדורה שנייה מורחבת, 2012); שאול שוחט, נחום פינברג ויחזקאל פלומין דיני ירושה ועיזבון 6-11 (מהדורה שביעית מורחבת ומעודכנת, 2014)). משמעות הדבר היא כי נכסי קופת הנושים ונכסי העיזבון אינם בהכרח זהים – ובענייננו, בעוד שעם מותו של החייב סעיף 147 לחוק הירושה מוציא מנכסי העיזבון את כספי הפנסיה, הוראת סעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל (וכן סעיף 228 לחוק חדלות פירעון) דווקא מאפשרת, לכאורה, את מימושם של כספי הפנסיה לאחר פטירת החייב, והכללתם בנכסי קופת הנושים.

59. מתן מענה על השאלה בה עסקינן – כלפי אילו נכסים מנוהל הליך חדלות הפירעון לאחר מות החייב – מחייב להבחין בין שני מצבים: המצב האחד, אדם חדל פירעון שלא התנהל בימי חייו הליך חדלות פירעון בענייננו; המצב שני, אדם חדל פירעון שנפתח בענייננו הליך חדלות פירעון עובר למותו.

60. במצב הדברים הראשון, אם נפטר אדם ולאחר מכן התברר כי היה חדל פירעון, קובע סעיף 202 לפקודת פשיטת הרגל כדלהלן:

202. (א) נפטר חייב והיה לנושה חוב שניתן להסמיך עליו בקשת פשיטת רגל נגד החייב אילו היה בחיים, רשאי הוא להגיש לבית המשפט בקשה שצו שעל פיו ינוהל עזבונו של החייב לפי דיני פשיטת רגל (להלן בסימן זה – צו ניהול).

(ב) נמסרה לנציג החוקי של החייב הודעה על הבקשה, והוכח לבית המשפט קיומו של החוב, ולא ראה אפשרות סבירה שיהיה בעזבון כדי סילוק חובותיו של הנפטר, רשאי הוא ליתן צו ניהול; הובא לפניו טעם שלא ליתן את הצו, רשאי הוא לדחות את הבקשה ורשאי הוא להטיל על המבקש את הוצאות המשיב.

(ג) הוגשה בקשה לפי סעיף זה לאחר שהתחילו הליכים בבית משפט או בבית דין דתי בדבר ניהול עזבונו של החייב, רשאי בית המשפט, אם ראה שאין בעזבון כדי תשלום חובותיו, לצוות על העברת הענין אליו, ודינו של צו ההעברה כדין צו ניהול.

סעיף 106 לחוק הירושה מוסיף וקובע:

התברר שאין בעזבון כדי סילוקם של כל חובות העזבון, חייב מנהל העזבון להגיש בקשה למתן צו ניהול העזבון בפשיטת רגל לפי דיני פשיטת רגל, אם לא ציווה בית המשפט על דרך אחרת של חיסול העזבון.

דהיינו, על פי פקודת פשיטת הרגל ניתן היה לפתוח בהליך חדלות פירעון בעניינו של אדם שנפטר, הן ביוזמת נושה (הרשאי לפנות בבקשה בעניין) והן ביוזמת מנהל עיזבון (המחויב להגיש בקשה כאמור), והליך כאמור, ככל שמאושר על ידי בית המשפט, מנוהל כלפי העיזבון אשר הנכסים הכלולים בו מוקנים לכוונס הרשמי כנאמן, עם מתן צו הניהול (סעיף 204 לפקודה; רע"א 3587/06 עז' המנוח ירדני ז"ל נ' בן-צור, פסקה 11 (14.5.2008); לוין וגרוניס, בעמ' 51-52).

הערה: העיזבון אינו אישיות משפטית נפרדת ועל כן לא ניתן לנהל נגדו הליך חדלות פירעון, לא כל שכן להוציא נגדו צו לפתיחת הליכים. לפיכך, כל שנקבע לגביו הוא כי אופן ניהולו יעשה על פי דיני חדלות פירעון (ע"א 8265/03 עז' אברמן נ' מנהל מס שבח מקרקעין, פ"ד נט(4) 180, 188 (2005); דברי ההסבר לחוק חדלות פירעון, בעמ' 693).

61. דין דומה נקבע גם בחוק חדלות פירעון, במסגרת סעיף 177 לחוק המורה כדלהלן:

177. (א) נפטר יחיד כשהוא בחדלות פירעון ולא ניתן לגביו צו לפתיחת הליכים, יחולו לעניין העיזבון הוראות סעיף זה.

(ב) מנהל העיזבון רשאי להגיש לממונה בקשה כי העיזבון ינוהל בהתאם להוראות סעיף זה (בסעיף זה – בקשה לניהול העיזבון בהליך חדלות פירעון), אם התקיימו התנאים להגשת בקשת יחיד לפי סעיפים 104(א) או 186.

(ג) נושה של יחיד שנפטר רשאי להגיש לבית המשפט בקשה לניהול העיזבון בהליך חדלות פירעון – אם התקיימו התנאים להגשת בקשת נושה לפי סעיף 109. (ד) על הבקשה לניהול העיזבון בהליך חדלות פירעון והדיון בה יחולו הוראות פרק ב': צו לפתיחת הליכים לבקשת יחיד שסך חובותיו עולה על 166,627.31 שקלים חדשים, ופרק ג': צו לפתיחת הליכים לבקשת נושה או היועץ המשפטי לממשלה, בשינויים המחויבים. (ה) אישר הממונה או בית המשפט, לפי העניין, את ניהול העיזבון בהליך חדלות פירעון, לפי בקשה כאמור בסעיפים קטנים (ב) או (ג), יחולו ההוראות לפי חוק זה החלות על צו לפתיחת הליכים שניתן לגבי תאגיד שבית

המשפט הורה על פירוקו, בשינויים המחויבים ובכפוף להוראות אלה:

- (1) הממונה יהיה אחראי לניהול ההליכים כאילו היה צו לפתיחת הליכים שניתן לגבי יחיד;
- (2) הממונה רשאי למנות את מנהל העיזבון לנאמן;
- (3) הליך תלוי ועומד בבית משפט או בבית דין דתי, בדבר ניהול העיזבון, יעבור להתנהל במסגרת הליכי חדלות הפירעון.

(וראו גם תזכיר חוק הירושה שפורסם ביום 30.3.2021 המציע לתקן את סעיף 106 לחוק הירושה בהתאם לנוסח הבא: "התברר שאין בעזבון כדי סילוקם של כל חובות העזבון והמזונות מן העזבון, יגיש מנהל העזבון בקשה לניהול העיזבון בהליך חדלות פירעון לפי סעיף 177 לחוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, ויחולו על העיזבון הוראות חוק זה").

62. עינינו הרואות: הן פקודת פשיטת הרגל והן חוק חדלות פירעון מבהירים כי אם טרם נפתח הליך חדלות פירעון בעניינו של אדם חדל פירעון בעודו בחיים, ההליך שינוהל בעניינו לאחר מותו יופנה כלפי נכסי עיזבונו, וכלפיהם בלבד. מכאן שבמצב דברים זה, ברור וגלוי כי נושי החייב שנפטר לא יוכלו, ככלל, להיפרע מכספי הפנסיה, מאחר שהללו אינם בגדר נכסי העיזבון על פי סעיף 147 לחוק הירושה (וזאת למעט אם על פי תנאי ההסדר הפנסיוני כספי הפנסיה הוקנו לעיזבון. לחריג זה ראו פסקה 35 לעיל).

63. באשר למצב הדברים השני, העוסק במקרה שבו נפתח הליך חדלות פירעון בעניינו של אדם בחייו, הדין לפי חוק חדלות פירעון ברור, בעוד שהדין לפי פקודת פשיטת הרגל הוא עמום במידה מסוימת. אחדד עניין זה.

סעיף 178 לחוק חדלות פירעון ("נפטר יחיד לאחר שניתן לגביו צו לפתיחת הליכים, יימשכו הליכי חדלות הפירעון בהתאם להוראות סעיף 177(ה) ("קובע במפורש כי לעניין הנכסים מהם יפרעו נושיו של הנפטר, אותו הסדר חל בין אם הליך חדלות הפירעון נפתח לפני פטירת החייב, ובין אם נפתח לאחר פטירתו. מכאן שבין אם נפתח הליך חדלות הפירעון בחייו של החייב, ובין אם ההליך נפתח לאחר מותו, משנפטר החייב ינוהל הליך חדלות הפירעון ביחס לנכסי עזבונו בלבד (וראו דברי ההסבר לחוק חדלות פירעון, בעמ' 694, לפיהם: "מוצע לקבוע כי המשך ההליכים יהיה בהתאם להוראות סעיף 177 לחוק העוסק בהליכי חדלות פירעון לגבי עיזבון. זאת משום שגם במקרה זה אינטרס השיקום של היחיד כבר אינו רלוונטי ותכליתם העיקרית של ההליכים היא חלוקת נכסי

העיצוב בין הנושים בהתאם לסדרי הנשייה". ראו גם דוד מינץ "ניהול עיזבון בחדלות פירעון" עיוני משפט מח(1) (תשפ"ד) (טרם פורסם בדפוס)).

סעיף 189 לפקודת פשיטת הרגל, לעומת זאת, מסתפק בהנחיה כי "נפטר חייב שהוגשה בקשת פשיטת רגל מטעמו או נגדו, יימשכו ההליכים בענין כאילו היה בחיים, אם לא הורה בית המשפט הוראה אחרת". נוכח האמור, בעוד שברור כי על פי חוק חדלות פירעון המשך הליך חדלות פירעון מתייחס לנכסי העיזבון בלבד, מתעוררת השאלה האם דין דומה חל גם לפי פקודת פשיטת הרגל. דהיינו, האם גם לפי ההסדר המשפטי הקבוע בפקודת פשיטת הרגל (החל בענייננו) ניהול הליך חדלות פירעון לאחר פטירת החייב מוגבל לנכסי העיזבון בלבד (וליתר דיוק, לנכסים שהיו עוברים לעיזבון אילו לא הוקנו לנאמן. השוו עניין עזבון המנוח איתן, בפסקה 8), או שמא הוא ממשיך גם ביחס לנכסים שהוקנו לנאמן כשהחייב היה בחיים, ועל אף שאינם נכללים בגדר העיזבון?

ודוק, לשאלה זו חשיבות ביחס לנושא בו עסקינן, כספי הפנסיה שטרם מומשו, לאור הטענה כי הם עומדים לרשות הנושים, למרות שאינם בגדר נכסי עיזבון. ויובהר, הקושי האמור אינו מתעורר ביחס לכספי פנסיה שמומשו בידי הנאמן לפי סעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל עובר לפטירה, שכן מרגע מימושם פסקו להיות "סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם על פי חוזה ביטוח, על פי חברות בקופת קיצבה או בקופת תגמולים", ולפיכך אין הם מוחרגים עוד לפי סעיף 147 לחוק הירושה מנכסי העיזבון. מכאן, שהשאלה מתעוררת רק ביחס לכספי פנסיה (ונכסים אחרים) שלא מומשו על ידי הנאמן במהלך חיי החייב (ובכלל זה מימוש בהסכמת החייב. ראו פסקה 31 לעיל) – כפי המצב בענייננו.

64. מן ההיבט הלשוני שתי הפרשנויות אפשריות, בהינתן שפקודת פשיטת הרגל (להבדיל מחוק חדלות פירעון) שותקת בעניין, ואינה דנה במפורש ביחס בין נכסי העיזבון לבין נכסי קופת הנושים. מההיבט התכליתי, לדידי, יש לבכר את הפרשנות הראשונה אשר תביא להתאמה והרמוניה בין הדין הישן לבין הדין החדש (לאפשרות לפרש את הוראות פקודת פשיטת הרגל ברוח הוראות חוק חדלות פירעון, ראו: ע"א 8263/16 אור טיטי נדל"ן מקבוצת ענבל אור בע"מ נ' עו"ד ארז, פסקה 47 (19.3.2018)). פרשנות אחרת תוביל לפער בלתי מוסבר ובלתי רצוי בין הדין החל לפי פקודת פשיטת הרגל לבין הדין החל לפי חוק חדלות פירעון – פער שמוטב להימנע ממנו. תמיכה לפרשנות זו אף ניתן למצוא בהסדר קרוב לענייננו, הנוגע להליכי הוצאה לפועל. כך, סעיף 78 לחוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז-1967 מורה כי "מת החייב, אין בכך כדי למנוע

או להפסיק הליכים נגד עזבוננו, בין שחולק העזבון ובין שטרם חולק, ורשאי רשם ההוצאה לפועל לנקוט בהליכים לפי חוק זה כלפי נכסי העזבון שבידי מנהלי העזבון או היורשים, לרבות הזוכים במנה על-פי צוואה, או בהליכים לפי סעיף 78 כלפי נכסי העזבון שבידי צד שלישי". לאמור, גם במקרה שבו נוהל הליך הוצאה לפועל נגד החייב והלה נפטר, לאחר מותו ימשיך להתנהל ההליך נגד נכסי העזבון בלבד (וראו גם: רע"א 1871/04 בנק לאומי למשכנתאות בע"מ נ' עיזבון המנוח מוחמד ז"ל, פ"ד נט(3) 721, 724 (2004); רע"א 4779/05 בנק דיסקונט למשכנתאות בע"מ נ' בן דוד, פסקה 5 (15.3.2007)).

65. קיצורו של דבר, חוק חדלות פירעון מבהיר כי בין אם מדובר במצב בו אדם נפטר, ואז התברר כי הוא חדל פירעון, ובין אם מדובר באדם שנוהל בעניינו הליך חדלות פירעון בטרם הלך לבית עולמו – חלים אותם כללים, לפיהם הליך חדלות הפירעון מתנהל כלפי נכסי העזבון. משכך, ולנוכח שיקולי מדיניות של האחדה והרמוניה חקיקתית, אין מקום להעניק לפקודה, ובפרט לסעיף 189 לה, פרשנות אחרת, אלא יש לקבוע כי המשך ניהול הליך חדלות הפירעון ייעשה, אף לפי הפקודה, כלפי נכסי העזבון בלבד.

אחזור ואדגיש, למען מניעת ספק, כי קביעה זו מתייחסת אך לכספי הפנסיה שטרם מומשו לטובת קופת הנושים עובר למותו של החייב. ברי כי כספי פנסיה שמומשו על ידי הנאמן עובר למותו של החייב (ובכלל זה כספי פנסיה שמומשו בהסכמה. לאפשרות זו ראו פסקה 31 לעיל), נותרים חלק ממסת הנכסים הניתנת לחלוקה בין הנושים בהליך חדלות פירעון גם לאחר מות החייב (ראו הסיפא של פסקה 63 לעיל).

שיקול היעילות – בראי תכליתו של סעיף 147 לחוק הירושה

66. שלושת הנימוקים שהוצגו לעיל מבססים, מבחינה משפטית, את המסקנה כי כספי הפנסיה, שטרם מומשו ולא ניתנה הוראה להעבירם לקופת הנושים בחיי החייב על ידי בית משפט של חדלות פירעון, עוברים עם פטירתו לנהנים. תוצאה זו, לא רק שהיא נכונה מבחינה משפטית, אלא גם רצויה משיקול היעילות. להלן אבהיר עניין זה.

תכלית מרכזית הניצבת בבסיס הוראת סעיף 147 לחוק הירושה היא לאפשר לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני לקבל את הכספים שהסעיף מייחד עבורם (ובכללם כספי הפנסיה) במהירות ובפשטות, בסמוך לפטירתו של המנוח, ומבלי שיידרשו לפרוצדורות ולעלויות הכרוכות בהוצאת צו ירושה או צו קיום צוואה, ובניהול העיזבון עד לחלוקת הנכסים הכלולים בו. זאת, מתוך הנחה כי הנהנים על פי תנאי ההסדר

הפנסיוני, הם, על פי רוב, קרובים של המנוח, שלעיתים קרובות תלויים בו, וזקוקים לכספים בדחיפות נוכח פטירתו; ובהינתן האינטרס הציבורי לעודד מורישים, עוד בחייהם, לחסוך ולהשקיע, בכדי שהנטל לדאוג לכלכלתם של התלויים בהם בעקבות פטירתם לא ייפול על החברה כולה (עניין גורן-הולצברג, בעמ' 685; שילה, בעמ' 396; שורץ, "שינוי המוטב", בעמ' 347).

67. כאשר תכלית זו ניצבת לנגד עינינו, הרי שקביעת כלל לפיו הנושים בהליך חדלות פירעון זוכים לעדיפות בכספי הפנסיה על פני הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני – גוזרת על קרנות הפנסיה, קופות הגמל וחברות הביטוח לברר בכל מקרה ומקרה, בטרם העברת הכספים, אם אדם שנפטר היה בהליך חדלות פירעון והאם ניתן צו חדלות פירעון בעניינו (וראו גם הערת הנשיא אשר גרוניס בעניין בן עמי, בפסקה 10, שלא זכתה למענה מהרגולטור או המחוקק). תוצאה זו לא רק שאינה יעילה, בהינתן העלויות האדמיניסטרטיביות הטמונות בכלל כזה, אלא שאינה תואמת את התכלית בהעברת הכספים באופן יעיל ומהיר מבלי להידרש לפרוצדורות המורכבות והמסורבלות הכרוכות בהעברת נכסי המוריש לאחר מותו, לאור העיכוב הניכר בתשלום הכספים שכלל זה עלול ליצור (השוו: עניין מילשטיין, בעמ' 567-568. לביקורת על טיעון זה, בהקשר של ההלכה שנקבעה בעניין מילשטיין, ראו פרידמן וכהן, בעמ' 173-174).

68. מכאן שגם שיקול היעילות, בשים לב לתכליתו של סעיף 147 לחוק הירושה, תומך במסקנה כי לאחר פטירת חייב חדל פירעון, כספי פנסיה שלא מומשו במהלך חיי החייב, ולא ניתן צו שיפוטי על ידי בית משפט של חדלות פירעון למימושם קודם לפטירת החייב, עוברים באופן אוטומטי לידי הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני.

69. שאלה שאינה מתעוררת בענייננו, ואולם יש חשיבות לתת לה מענה לצורך מניעת תקלות, היא מהו הדין במצב בו ניתנה הוראה על ידי בית המשפט ביחס לכספי הפנסיה עובר למותו של החייב המנוח, ואולם דבר קיומה של הוראה זו לא נודע לקרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח אלא לאחר ששילמה לנהנים. מטבע הדברים, יש להניח שמצב דברים זה יהיה נדיר יחסית, ואולם לטובת הוודאות המשפטית אבהיר כי במצב דברים זה, כספי הפנסיה לגביהם ניתנה ההוראה שייכים אומנם לקופת הנושים, ואולם תרופתו של הנאמן תהיה נגד הנהנים, אליהם הועברו כספים להם אין הם זכאים, תרופתו של הנאמן תהיה נגד הנהנים (וזאת מכוח דיני עשיית עושר ולא במשפט), ולא נגד קרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח (אשר יש לראותם כמי שעמדו בחובתם מרגע ששילמו את הכספים לנהנים). כך, הן בהיקש מהוראת סעיף 2(ב) לחוק המחאת חיובים,

התשכ"ט-1969; והן משום שהנטל להביא את החלטת בית המשפט לידיעת קרן הפנסיה, קופת הגמל או חברת הביטוח מוטל על הנאמן, ועליו לעשות כן במהירות הראויה.

סיכום ביניים

70. הנושא בו עסקין מורכב, ואולם המסקנה אליה הגענו פשוטה, ברורה וקלה ליישום. כעולה מן המקובץ, מכלול של שיקולים תומכים בקביעת כלל לפיו כספי פנסיה, בין אם כספי תגמולים ובין אם כספי פיצויים, אשר נצברו לטובתו של אדם שהוכרז כחדל פירעון אצל קרן פנסיה, קופת גמל או חברת ביטוח, ולא מומשו עובר לפטירתו, ואף לא ניתנה בעניינם הוראת בית משפט של חדלות פירעון בטרם הלך לבית עולמו – יוקנו לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני (דהיינו, תקנון קרן הפנסיה או קופת הגמל או הוראות חוזה הביטוח, לפי העניין), ולא לקופת הנושים. כך, הן משיקולים תכליתיים העומדים בבסיס הוראת סעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל (וכן סעיף 228 לחוק חדלות פירעון) המהווה את המקור הנורמטיבי המאפשר לנושים לשים את ידיהם על אותם כספים; הן משיקולים שבמהות, הנוגעים לטיב הזכויות לאותם כספים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני לאחר מותו של האדם; והן משיקולים של יצירת הרמוניה חקיקתית בין פקודת פשיטת הרגל לחוק חדלות פירעון ביחס לנכסים מהם יכולים נושי הנפטר להיפרע. תוצאה זו גם תואמת את שיקול היעילות, בראי תכליתה של הוראת סעיף 147 לחוק הירושה.

71. לא אסתיר, כלל זה עשוי ליצור תחושת אי-נוחות במקרים מסוימים, ובהם זה שבו עסקין, כאשר מבחינה מהותית אין אינטרס סוציאלי להעביר את הכספים לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני דווקא (שהם, בענייננו, אביו של החייב ושני אחיו, אשר אין כל טענה כי סומכים הם על שולחנו), ולא לקופת הנושים. כך במיוחד בהינתן שמשמעות הדבר היא הותרת הנושים בפני שוקת שבורה, בהיעדר נכסים אחרים של החייב, בעוד יורשי החייב יזכו לסכומי כסף בשיעורים שאינם מבוטלים. אפס, עוסקים אנו בעניין לגביו חשוב, משיקולים מעשיים, לקבוע כלל משפטי ברור וחד, ולא עקרון המופעל בכל מקרה לפי נסיבותיו הפרטניות. בוודאי שלא ניתן, ולא ראוי, לקבוע הלכה שהפעלתה נגזרת מקיומה או היעדרה של תכלית סוציאלית בהעדפת הנהנים במקרה נתון. מרגע שנקבע לפי סעיף 147 לחוק הירושה כי כספי הפנסיה אינם בגדר העיזבון (ויש להניח שקביעה זו משרתת, במרבית המקרים, תכלית סוציאלית ראויה), משמעות הדברים היא שעם הפטירה אין הם משמשים עוד את פירעון חובות המנוח, אלא את צרכיהם של הנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני. במילים אחרות, סעיף 147 לחוק הירושה, שהוא המכריע לפי הניתוח שהוצג לעיל, קובע כלל קטגורי, המשקף תכלית סוציאלית עקרונית, שאינה תלויה בהפעלת שיקול דעת שיפוטי פרטני בהתאם לנסיבותיו של כל מקרה

ומקרה. לפיכך, יש לפסוק לשיטתי כי כספי הפנסיה שלא מומשו עובר לפטירה, ואף לא ניתן צו שיפוטי למימושם, הם נכס שלנאמן אין זכויות לגביו לאחר הפטירה, מאחר שהוא שייך לנהנים בלבד – זאת בין אם במקרה הקונקרטי מדובר בתוצאה התואמת את תחושת הצדק ובין אם לאו (והשוו: בג"ץ 3830/22 ד"ר כהן נ' שר הבריאות, פסקאות 23-24 (15.5.2024)).

מן הכלל אל הפרט

72. משהובהר כי הקניית כספי הפנסיה תלויה במתן הוראה מתאימה על ידי בית המשפט לפי סעיפים 85(א) לפקודת פשיטת הרגל או סעיף 228 לחוק חדלות פירעון, לפי העניין, כאשר החייב עודנו בחיים, וכי בהיעדר הוראה כאמור, מוקנים כספי הפנסיה שטרם מומשו לנהנים על פי תנאי ההסדר הפנסיוני (בענייננו, תקנון קרן הפנסיה), ולא לקופת הנושים – עלינו לבחון האם, כעניין עובדתי, הורה בית המשפט של חדלות פירעון על העברת הכספים (בענייננו, כספי הפיצויים) לידי הנאמן קודם לפטירת החייב המנוח.

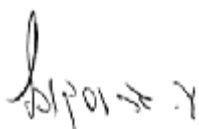
73. במקרה דנן, לא התבקשה על ידי הנאמן, וממילא לא ניתנה על ידי בית המשפט של חדלות פירעון, הוראה לפי סעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל (שהוא ההסדר הרלוונטי בענייננו) להעברת כספי הפנסיה, ובכלל זה כספי הפיצויים, לטובת קופת הנושים טרם פטירתו של החייב המנוח. אמת הדבר, בית המשפט קמא, בהחלטתו מושא הערעור, ציין כי הקניית כספי הפיצויים לידי הנאמן נדונה עובר למותו של החייב. דא עקא, עיון במערכת נט-המשפט מגלה תמונה שונה. ראשית, למועדים המצוינים על ידי בית המשפט קמא בהם לכאורה נדונה הסוגיה (אוקטובר 2015 ופברואר 2021) אין כל תיעוד במערכת. שנית, כפי שצוין לעיל, למן תחילתו של הליך חדלות הפירעון אומנם ציין הנאמן כי בין נכסיו של החייב נמנים כספי הפנסיה, ובכללם כספי הפיצויים, הצבורים בקרן הפנסיה אצל מנורה, תוך שהבהיר כי "החייב מסרב למימושה". ואולם, באף שלב טרם מותו של החייב לא פנה הנאמן לבית המשפט בבקשה לפי סעיף 85(א) לפקודה כי ייבחן את סוגיית מימוש הכספים, לא כל שכן יורה על העברתם לידי, וזאת גם לא במסגרת המלצותיו לתכנית פירעון בעניינו של החייב (ראו, למשל, דו"ח מסכם מטעם הנאמן מיום 1.9.2016; הודעת עדכון מטעם הנאמן מיום 10.3.2020; הודעת עדכון מטעם הנאמן מיום 6.3.2022). מכל מקום, אין חולק כי בית המשפט של חדלות פירעון לא נתן הוראה בעניין זה קודם לפטירת החייב המנוח, ובכך די על מנת להכריע בגורל ההליך דנן. במצב דברים זה, גם אין כל צורך לדון בשאלה ההיפותטית האם היה מקום לתת הוראה כאמור, אילו התבקשה עובר למות המנוח.

74. נוכח האמור, יש לקבוע כי כספי הפנסיה של החייב, ובכלל זה כספי הפיצויים, לא הוקנו לנאמן עובר למותו של החייב, ועל כן, שגה בית המשפט קמא שעה שהורה על העברתם לקופת הנושים, באשר הזכאות להם נתונה לנהנים על פי תקנון קרן הפנסיה, כמצווה בסעיף 147 לחוק הירושה.

סוף דבר

75. לו תישמע דעתי נקבל את הערעור, נבטל את החלטת בית המשפט קמא ונורה על העברת מכלול כספי הפנסיה שנצברו לזכותו של החייב המנוח, ובכללם כספי הפיצויים, לטובת הנהנים על פי תקנון הפנסיה של מנורה – הם יורשי החייב בנסיבות העניין.

76. בהינתן השאלה המשפטית שהתעוררה, וחוסר הבהירות המשפטית ששררה בפסיקת הערכאות הדיוניות, אציע כי לא ייעשה צו להוצאות.

עופר גרוסקופף
שופט

השופט אלכס שטיין:

1. אני מסכים עם התוצאה אליה הגיע חברי, השופט ע' גרוסקופף, בפסק דינו המנומק והמשכנע ועם עיקרי נימוקיו.

2. לנימוקים אלה אוסיף חידוד אחד משלי.

3. סעיף 147 לחוק הירושה, התשכ"ה-1965, קובע כי "סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם על פי חוזה ביטוח, על פי חברות בקופת קיצבה או בקופת תגמולים או על

פי עילה דומה, אינם בכלל העזבון, זולת אם הותנה שהם מגיעים לעזבון". הווה אומר: במצב הדברים הרגיל – כל אימת שמדובר במנוח שלא נכנס לחדלות פירעון בעודו בחיים – סכומי הכסף עליהם מדבר הסעיף הם בגדר כספים הייעודיים השייכים למוטבים של הביטוח, של קופת הקצבה ושל קופת התגמולים (להלן: הכספים הייעודיים או כספי הקופות). לפיכך, אם יתברר, אחרי מותו של האדם, כי עיזבונו חדל פירעון, כספי הקופות, אשר עברו, בזמן מותו, למוטבי הקופות והביטוח, לא יצורפו לקופת הנשייה מאחר שאינם שייכים לעיזבון. עיזבונו של אותו אדם לא יוכל לתת לנושיו את מה שאין בו: כמו שנאמר, nemo dat quod non habet.

4. בהתרחש חדלות פירעון אצל אדם חי, חלות הוראות הדין שעניינן חדלות פירעון. הוראת סעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], התש"ס-1980, ומקבילתה העכשווית – סעיף 228 לחוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, התשע"ח-2018 (להלן: חוק חדלות פירעון) – מסמיכות את בית המשפט לחדלות פירעון להורות, על פי בקשת הנאמן, כי הכספים הייעודיים, או חלק מהם, יועברו לקופת הנשייה ("ובלבד שאם כספי קופת הגמל הינם למטרת קצבה, וטרם הגיע המועד לתשלומם כקצבה, לא יורה בית המשפט על העברתם לנאמן", כאמור בסעיף 85(א1) לפקודת פשיטת הרגל; סייג חשוב שמנוסח כעת, בסעיף 228 לחוק חדלות פירעון, באופן זהה: "למעט כספים המיועדים למטרת קצבה שטרם הגיע המועד לתשלומם כקצבה").

5. הוראות אלה (להלן: הוראות ההקניה לנאמן) חלות אפוא על נכסי החייב בחייו וכן על נכסי החייב שהיה בין החיים במועד שבו בית המשפט לחדלות פירעון גרע את הכספים הייעודיים, או חלקם (למעט כספי הקצבה המוגנים) מכלל נכסיו והעבירם מקופת הביטוח ו/או מקופת התגמולים לקופת הנשייה.

6. באין הוראת בית משפט כאמור ביחס לנכסיו של אדם חי שמצא את עצמו בחדלות פירעון, כלל הכספים הייעודיים נשארים בקופותיהם, ועם פטירתו של האדם נכנסים להסדר המיוחד הקבוע בסעיף 147 לחוק הירושה. הסדר זה קובע, כאמור, כי הכספים הללו אינם שייכים לעיזבון המנוח, ומן הסתם גם לא למנוח עצמו, אלא עוברים – בכוליותם – למוטבי הקופות והביטוח בהעברה מיידית מפאת מות האדם אשר הפקיד כספים בקופות וביטח את עצמו לטובתם (mortis causa). כפועל יוצא מכך, כל אימת שלא הופעלו – ביחס לנכסיו של הנפטר בעודו בחיים – הוראות ההקניה לנאמן, הוראת סעיף 147 לחוק הירושה, בהיותה דין מיוחד אשר חל על נפטרים, תקבל מעמד בכורה בהתאם לעיקרון הפרשני lex specialis derogat legi generali ("דין ספציפי דוחה דין

כללי") (ראו: ע"א 9817/17 מנהל מיסוי מקרקעין תל אביב נ' רייך, פסקאות 7-8 לפסקי דיני ואסמכתאות שם (21.2.2021)).

במקרה שלפנינו: אחרי שידענו כי הנפטר שבו עסקינן – החייב המנוח – הלך לעולמו מבלי שביחס לנכסיו הופעלו הוראות ההקניה לנאמן על ידי בית משפט לחדלות פירעון – אין לנו אלא להגיע למסקנה כי כל כספי הקופות (הם הכספים הייעודיים) שייכים למוטבי הקופות, ולא לנאמן.

7. מכאן שניתן להגיע למסקנת חברי, השופט גרוסקופף, באמצעות כללי הפרשנות הטקסטואלית, שלטעמי ראוי לתת להם מעמד בכורה על-פני שיקולים ערכיים כאלה או אחרים.

אלכס שטיין
שופט

השופטת יעל וילנר:

אני מסכימה עם פסק דינו המקיף והמשכנע של חברי, השופט ע' גרוסקופף.

כפי שנקבע בסעיף 85(א) לפקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], התש"ם-1980, כספי הפנסיה של חייב בפשיטת רגל (או בהליך חדלות פירעון) מוחרגים מקופת הנשייה ואינם מוקנים לנאמן – אלא באישור בית המשפט (כשביחס לסכומים המיועדים לקצבה, אין לבית המשפט סמכות לבטל את ההחרגה האמורה). בענייננו, כספי הפנסיה של המנוח הוחרגו אפוא בחייו מקופת הנשייה, ולא ניתן אישור בית המשפט לביטול ההחרגה האמורה. על כן, עם פטירתו של החייב, חלה הוראת סעיף 147 לחוק הירושה התשכ"ה-

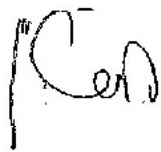
1965, שלפיה כספי הפנסיה שיש לשלם עם מותו של החייב אינם שייכים לעיזבון, וממילא הנושים אינם יכולים להיפרע מכספים אלה. די בכך כדי לקבל את הערעור.

יעל וילנר
שופטת

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט עופר גרוסקופף.

ניתן היום, ל' סיוון תשפ"ה (26 יוני 2025).

אלכס שטיין
שופט

עופר גרוסקופף
שופט

יעל וילנר
שופטת